

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙ ΤΗ₁ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙ 1600 ΕΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΜΕΓΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ — ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ Ο ΑΠΟΣΤΑΤΗΣ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΕΝ ΘΕΣΕΙ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤ. ΜΠΟΝΗ

1. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν σεβομένη καὶ τιμῶσα τὰς μεγάλας Μορφὰς τοῦ πνεύματος, ἀπεφάσισε νὰ τιμήσῃ καὶ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἐπ' ἐνκαιρίᾳ τῆς 1600ῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἵνα οὕτως ἐκφράσῃ τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν εἰς τὸν Μέγαν Ποιμενάρχην τῆς Καππαδοκικῆς Ἐκκλησίας, «τὸν Μέγαν τῆς Ἀληθείας Διδάσκαλον» (*Ζαχαρίου Μυτιλήνης, Διάλεξις ὅτι οὐ συναΐδιος τῷ Θεῷ καὶ ὁ κόσμος*) (παρὰ *Μ. 85, 1128 Α*), «τὸν ἔνθεον τῆς Οἰκουμένης Φωστῆρα» (*Γενναδίου, Ἐπιστ. De praedestinat., Μ. 29. CCXLI, σημ. α'*), «τὸ καύχημα τῆς Ἐκκλησίας» (*Μ. Ἀθανασίου, Ἐπιστ. πρὸς Παλλάδιον, Μ. 26, 1168*) καὶ τὸν «οὐρανοφάντορα» (*Du Cange, Glossarium σ. 1066*), ὅστις «Παιδείας γερονδὸς ἀπάσης ἔμπλεως, οὐ μόνον τῆς κάτω καὶ πατουμένης, πολλῶ δὲ μᾶλλον τῆς κρείττονος, ἀνεδείχθη τῷ κόσμῳ φῶς» ὁ Βασίλειος! (᾿Ωδὴ γ', ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἀφιερωθέντι Κανόνι).

2. Ἐκκληρῶν τὴν ἐντολὴν τῆς Συγκλήτου, ἀπεφάσισα νὰ διαπραγματευθῶ ὡς θέμα: «Τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον-Ἰουλιανὸν τὸν Ἀποστά-

την καὶ τὸν Μέγαν Βασίλειον», ἐξετάζων τούτους ἐν θέσει καὶ ἀντιθέσει ἐκάστου ἔναντι τῆς σκληρῶς ἀγωνιζομένης Ἐκκλησίας κατὰ τὸν δ' αἰ. πρὸς διασφάλισιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς. Οὕτω πως ἀποφεύγομεν τὴν ἐπανάληψιν τῶν μυριάκις ἱστορηθέντων περὶ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ συγχρόνως διὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τόσοσιν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅσον καὶ τοῦ διαβόητου Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου, ὀδηγούμεθα εἰς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς θαυμαστῆς συμβολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπὶ τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἐκπολιτιστικοῦ πεδίου διὰ τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ ἐκχριστιανισθέντος κόσμου.

3. Ἐὰν τοὺς τρεῖς τούτους ἄνδρας ἔκ τε τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας — τὰ τόσοσιν γνωστὰ ὀνόματα — ὡς θέμα τῆς ὁμιλίας μου ἐξέλεξα, τοῦτο ἔχει τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ὀνομαστοὶ καὶ μεγαλεπήβολοι ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, χαράξαντες ἴδιον σημεῖον διαβάσεως ἕκαστος. Οὕτω δὲ κατέστησαν κεντρικὰ σημεῖα δράσεως εἰς τὴν ἀμφοτερόπλευρον ἱστορίαν, τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν. Ὅφειλω ἐνταῦθα νὰ σημειώσω, ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐχὶ σπανίως μεγάλοι ἄνδρες δὲν ἀνεδείχθησαν ἀφ' ἑαυτῶν μεγάλοι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀντιπροσωπευτικοὶ τύποι πνευματικοῦ, πολιτικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ τινος ρεύματος ἢ τάσεως, ἥτις προηγεῖτο καὶ εἶχε μακροτέραν τὴν ἱστορίαν της.

4. Ὅτι τοὺς ἄνδρας τούτους ἐχαρακτήριζεν ἦτο οὐ μόνον ἡ προσωπικὴ των ἀκτινοβολία — ὁ Μ. Ἀθανάσιος καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ δράσει, ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ἐπὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ θρησκευτολογικοῦ πεδίου —, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἕκαστος ἔδρασεν. Ὅτι βεβαίως ὁ δ' αἰ. ἀποτελεῖ μίαν μεταβατικὴν ἱστορικὴν φάσιν, ἴσταται ἐκτὸς ἀμφιβολίας. Διότι, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐθεμελίωσεν, ἔπρεπε πρῶτον νὰ σταθεροποιηθῇ, πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ καταστῇ ὅ,τι βραδύτερον ἀπέβη, ἦτοι «Βυζαντινὸν Κράτος».

5. Τὸ μέγιστον ὄλων τῶν προβλημάτων, ὅπερ ἦτο ζήτημα ζωῆς καὶ ἀδιαιψισθητότου σπουδαιότητος διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀσφάλειαν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἐξεπῆγαζε προκῆπτον ἐκ τῶν σχέσεων τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰσχύος μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ δύο αὗται δυνάμεις ἦσαν συνδεδεμένα, ἂν καὶ ἐκ διαφορετικῶν ἀρχῶν ὤρμῳντο. Ἦγωνίζετο δ' ἐκάστη νὰ διατηρήσῃ τὰς ἰδιαιτερότητας τῶν ἀρχῶν της, χωρὶς νὰ προδώσῃ ἢ νὰ παραιτηθῇ τούτων. Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἥτις διεσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τοὺς ἀπηνεῖς διωγμούς, τοὺς καὶ

πολναιμάκτους κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τῆς ἐμφανίσεως τῆς Νέας Θρησκείας, ἐξηπλοῦτο νῦν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀχανοῦς Κράτους. Ἐπέτυχε δὲ νὰ καταστῆ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ὕστερον, ἢ μὲ ὅλα τὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τῆς εἰς ὄλας τὰς ἐπαρχίας κυριαρχοῦσα αὐθεντία. Τότε, ὡς ἀνεμένετο καὶ ὡς ἦτο φυσικόν, ἐτέθη τὸ ἐρώτημα ἀπὸ μέρους τοῦ Κράτους· ποία ἢ σχέσις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ποία ἢ ἐπίδρασις ταύτης ἐπὶ τῶν πολιτῶν καὶ εἰς ποία σημεῖα ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Πολιτείαν; Σημειωτέον δ' ὅτι εἰς τὴν Ἀνατολήν τοῦλάχιστον πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ πληθυσμοῦ εἶχε δεχθῆ τὸν Χριστιανισμόν. Τὸ πρόβλημα λοιπὸν ἢ μᾶλλον τὰ προβλήματα σὺν τῷ χρόνῳ ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ καθίσταντο ὁσημέραι ὀξύτερα.

6. Ὁξὺ ἀσφαλῶς ὑπῆρξε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Διὸ καὶ ὁ προνοητικὸς οὗτος αὐτοκράτωρ, ὡς κοσμικός, ἀλλ' ἄμα καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης, ὡς ἐπίστευεν (*Pontifex maximus*), συνεκάλεσε τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας τὸ 325. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ μέγιστον γεγονός, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑψίστη κατάκτησις διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Διότι ἔκτοτε ἀπέκτησεν ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ κεντρικόν τῆς ὄργανον, τὸ «Κράτος», ὅπερ ἔλιπεν ἀπ' αὐτὴν προηγουμένως. Ἄλλαις λέξεσιν ἢ ἐνότῃς τῆς πνευματικῆς κοινωνίας, ἀνήχθη τῇ βοήθειᾳ τοῦ Κράτους εἰς σῶμα μιᾶς ὠργανωμένης κοινωνίας τῆς Ἐκκλησίας. Διότι αἱ ἀποφάσεις τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ἦσαν δι' ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ὑποχρεωτικαί. Ὅστις δὲ ἀντετίθετο εἰς αὐτάς ἀπεκλείετο ἐκ τῆς μάνδρας τῆς Ἐκκλησίας. Παρατηρητέον, ὅτι τὸ ἐπίθετον οἰκουμενικῆς συνόδου, κατὰ λέξιν λαμβανόμενον καὶ νοούμενον, σημαίνει τοὺς ἐπὶ γῆς οἰκοῦντας, ἄρα τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ βιοῦντας. Ὅμως, αἱ ἀποφάσεις τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου αἱ ὑποχρεωτικαὶ φέρουν θρησκευτικὸν καὶ ὑπερκόσμιον χαρακτήρα.

7. Κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχὴν στενὸς σύνδεσμος ὑπῆρχε μεταξὺ Θεολογίας καὶ πολιτικῆς τοῦ Κράτους. Τοιοῦτοτρόπως σπουδαιότατον ρόλον ἤσκουν ἐπὶ αἰῶνας εἰς τοὺς Θεολόγους αἱ λεγόμεναι Κατηχητικαὶ Σχολαί, ἰδρυθεῖσαι τὸ πρῶτον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἰς ἀντιστάθμισμα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ κατὰ τὸν δ' αἰ. συνεκρούοντο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀμφότεραι αἱ κατευθύνσεις, ἦτοι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ. Τοῦ πρώτου τὰς ἰδέας ἐξεπροσώπει ὁ Ἄρειος († 336;), τοῦ δὲ Χριστιανισμοῦ ἀντιπρόσωπος ἦτο ὁ Μέγας Ἀθανάσιος (295 - 373), περὶ τοῦ ὁποίου νῦν θὰ διαλάβωμεν.

I. ΜΕΓΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

1. Εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀρχῶν Ἀρείου καὶ Ἀθανασίου ἐτίθετο τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσον ὁ Χριστός, ὁ Θεῖος Λόγος, ὁ Δημιουργὸς Θεῖος Λόγος, ἐν ἀντιδιαστολῇ καὶ διακρίσει πρὸς τὸν ἀναπανόμενον (ἐγκείμενον Θεῖον Νοῦν), πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς Θεῖον, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ὑποτεταγμένον Ὡν, ἢ τοῦναντίον καὶ ὁ ἴδιος ὡς Θεός; Ἐνῶ δὲ ἡ πρώτη θεωρία τοῦ Ἀρείου εἶναι ἀπόρροια μιᾶς λογικῆς κοσμολογίας, ἰσταμένη μάλιστα ἐγγὺς τοῦ Γνωστικισμοῦ, ἢ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου διδασκαλία εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ ἀπολύτου μυστηρίου, τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἣτις ἀντίκειται εἰς πᾶσαν λογικὴν ἐρμηνεῖαν ἢ διαπραγματέυσιν.

2. Ἀναμφιβόλως ὁ Ἀρειανισμὸς εἰς τὸν τὰ ὑψηλὰ ἀναζητοῦντα ἀνθρώπινον Νοῦν εἶναι περισσότερον προσίτος, παρὰ ὁ Ἀθανασιανισμὸς. Ἐκ τούτου καὶ ὑψηλὰ ἰστάμενα προσωπικότητες, ἰδίᾳ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Κράτους, οὐχὶ σπανίως προετίμων τὸν Ἀρειανισμὸν. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἀρειανισμὸς ἀπεδεικνύετο νικητῆς, τότε τὸ ἐκκλησιαστικὸν δόγμα, μὲ ὄλην τὴν κοσμολογίαν του, θὰ καθορίζετο ὀριστικῶς καὶ οὕτω πως θὰ ἀπεκόπτετο καὶ θὰ κατέπαυεν ἡ ἀνεξάρτητος φιλοσοφικὴ σκέψις καὶ θεωρία. Ἀκριβῶς δέ, διότι τὸ ὕψιστον δόγμα περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, δὲν ἠδύνατο νὰ καταστῆ ἀντικείμενον τῆς Φιλοσοφίας, διὰ τοῦτο καὶ ἀφέθη τόσον πολλὸς χῶρος ἐλευθέρου, ὥστε ἡ αὐτόνομος σκέψις νὰ δύναται ἐλευθέρως νὰ δρᾷ ἐντὸς τῆς σφαιράς τῶν δυνατοτήτων της. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, λοιπόν, μὲ ὅλον τὸν κόκλον τῶν ὁπαδῶν του, εἶχε τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν διανοίξει, ὅταν οὗτος μὲ τὴν διδασκαλίαν του ὑπερήσπιζε τὴν Πίστιν, τὴν ὁποίαν ὄφειλε νὰ διασφαλίσῃ ἀπὸ πᾶσαν ἐκτροπὴν τοῦ ἀνθρώπινου Νοῦ, τόσον μὲ βάσιν τὰς Ἁγίας Γραφάς, ὅσον καὶ δι' ἐπιχειρημάτων διὰ τῆς Λογικῆς.

3. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο μόνον. Ὅπισθεν τῶν δογματικῶν διαφορῶν ὑπεκρύπτοντο ἐπίσης πολὺ μεγάλαι πρακτικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνέπειαι. Πρὸς ἐρμηνεῖαν καὶ κατανόησιν τούτων ἀνάγκη νὰ μεταφερθῶμεν εἰς τὸ κύριον τοῦ δογματικοῦ ἀγῶνος θέμα, ὅπερ ἐτέθη εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον (325), ἥτοι ποία ἡ ἔννοια τοῦ ὁμοουσίου, δηλ. τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας τῆς τριυποστάτου Θεότητος. Αὕτη ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τῆς αὐστηρᾶς Ἀλεξανδρινῆς μερίδος ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἀθανασίου, ἀντικειμένη ὁμως πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁμοουσίου, κατὰ τὴν ἀρειανικὴν ἀντίληψιν. Δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος κατάλληλος διὰ νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς λεπτομερεῖας ἐπὶ τῆς οὐσιώδους διαφορᾶς τῶν διακρίσεων τούτων. Δεχθῆτω μόνον τοῦτο· ὁ Ἀθανάσιος μετὰ τῶν ὁπαδῶν

του, εἰς τὴν ἀποφασιστικὴν ταύτην φάσιν τῆς ἐξελέξεως τῆς νεαρᾶς εἰσέτι αὐτοκρωβερνήτου Ἐκκλησίας, ἐβोधθησε τὰ μέγιστα εἰς τὴν νίκην τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἡ Ἐκκλησία ἠδονήθη τὴν Νίκην ταύτην τῆς Νικαίας διὰ τοῦ Ἀθανασίου καὶ ἔναντι τῆς βιαιότητος καὶ πιεστικότητος τῶν φορέων τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ ἔναντι τῆς ἀρηγτικῆς στάσεως καὶ ἐπιθετικότητος μεγίστου μέρους τοῦ λαοῦ, ἔθνικοῦ καὶ αἰρετικοῦ, νὰ διασφαλίσῃ καὶ διατηρήσῃ.

4. Ὡς γνωστόν, ὁ σκληρότερος ἀντίπαλος τοῦ Ἀθανασίου, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εὐδοκμησεως τοῦ δόγματος τῆς Νικαίας, ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος (337 - 361). Οὗτος ἐθεώρει τὸν Ἀθανάσιον ὡς ἕνα ἀντάρτην, διὸ καὶ συνεβούλευε τοὺς ἡγέτας τῶν γειτονικῶν μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπαρχιῶν καὶ μάλιστα τοὺς Ἀξουμίτας, ἦτοι τοὺς Αἰθίοπας, ἀποτρέπων καὶ προειδοποιῶν αὐτούς, ὅπως ἀπέχων πάσης μετὰ τοῦ Ἀθανασίου ἐπικοινωνίας. Ἡ παρουσία τῶν ἀρχῶν ἐνὸς τοιούτου ἀνθρώπου εἰς τὰς ἐπαρχίας των θὰ παρέσυρε τούτους εἰς μεγάλα δεινὰ καὶ αὐτοκαταστροφὴν¹. Ἐπίστευεν ἐπίσης ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ὑπεκίνησε τὸν ἀδελφόν του Κώνσταντα (337 - 350) εἰς πράξεις, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ ὀδηγήσουν εἰς ἐμφύλιον πόλεμον². Εἰς τὴν δίνην αὐτὴν τῶν περιστάσεων, ὁ Κώνστας εὐρέθη

1. Μεγάλου Ἀθανασίου, Πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντίον Ἀπολογία, παρὰ *Migne*, PG 25, 636/7. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος ἐντέλλεται, ὅπως ὁ ἐπίσκοπος Φρουμέντιος μεταβῆ εἰς Αἴγυπτον καὶ κωνωνήσῃ μετὰ τοῦ ἐπιβήτορος τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας Γεωργίου διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν συμμετέχει τῆς τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ὅτι δέχεται καὶ ὁμολογεῖ τὴν ἀρειανικὴν πίστιν. Καὶ προσθέτει, ἀφοῦ διεκίρηνεν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος «μυρίοις ἔνοχος ὢν κακοῖς· ὃς οὐδὲν τῶν ἐπιφερομένων ἐγκλημάτων αὐτῷ δικαίως ἔσχεν ἐπιλύσασθαι, ἀντίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπτωκε καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντη διαμαρτῶν ἀλᾶται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μεταναστάμενος, ὥσπερ ἐκ τούτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευξόμενος· . . . εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν — δηλαδὴ ὁ Φρουμέντιος —, εὐδῆλον δήποθεν, ὅτι τοῖς Ἀθανασίου τοῦ πονηροτάτου λόγους ἠγμένους δυσσεβεῖ περὶ τὸ θεῖον, οὕτω προηρημένους ὡς ἐκεῖνος ἀπεδείχθη πονηρὸς ὢν. Καὶ δέος μὴ, διαβάς εἰς Αὐξουμιν, διαφθείρῃ τοὺς παρ' ὑμῖν, λόγους ἐναγεῖς καὶ δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς Ἐκκλησίας συγχέων καὶ θορυβῶν καὶ βλασφημιῶν εἰς τὸν κρείττονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ ἔθος ἐκ τούτων ἀνατροπὴν καὶ ἀνάστασιν παντελῆ προξενῶν».

2. Πβλ. *Georg Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates. München 1952*³, σ. 40 (ἀγγλικὴ μετάφρ. ὑπὸ *J. M. Hussey, London 1957*, σ. 44 ε., 46 καὶ 47 ε. καὶ βιβλιογραφία). *Histoire de l'Église, publiée sous la direction de Augustin Fliche et Victor Martin, De la paix Constantinienne à la mort de Théodose, par J.-R. Palanque - G. Bardy - P. de Labriolle, 1950, III, 179/83. Ernst*

ἀντιμέτωπος τοῦ Μαγνεντίου³ καὶ ἐξωλοθρεύθη⁴. Ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ἦτο παντελῶς ξένος τῆς τοιαύτης κατηγορίας, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Μαγνέντιος ἀπέστειλε πρέσβεις καὶ ἐπιστολὰς εἰς τὸν Ἀθανάσιον, τοὺς ὁποίους οὗτος καὶ ἐδέχθη. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς του ὁμως οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀπάντησιν⁵. Πάν-

Stein, *Vom römischen zum byzantinischen Staate* (284 - 476 n. Chr.), Wien 1928, σ. 205, 211, 215 ἑ. A. A. Vasiliev — μετάφρ. Δημοσθ. Σαβράμη, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, Ἀθήναι (ἔκδ. Μπεργαδῆ), σ. 89 ἑ., 91 ἑ. Διογ. Α. Ζακυθηνοῦ, *Βυζάντιον. Κράτος καὶ κοινωνία* (ἱστορικὴ ἐπισκόπησις), Ἀθ. 1951. Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐν Ἀθήναις 1925 (ἔκδ. Ἐλευθεροδάκη), τ. II, μέρος δευτέρον, σ. 153 ἑ., 156 ἑ. Κωνστ. Ἰ. Ἀμάντου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν, Ἀθ. 1950. *Handbuch der Kirchengeschichte*, herausgeg. von Hubert Jedin, Bd. II. *Die Reichskirche nach Konstantin dem Grossen. Erster Halbband: Die Kirche von Nikäa bis Chalkedon* von Karl Baus - Eugen Ewig. Freiburg (Herder) 1973, σ. 33 ἑ. (πλουσία νεώτερα βιβλιογραφία).

3. Ὁ Μαγνέντιος, ἐξ Ἀμιένης τῆς Γαλλίας καταγόμενος, ὀνομασθεὶς καὶ μέγας κόμης, ἀρχηγὸς δὲ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Κωνσταντος, τῇ βοηθείᾳ συνωμοτῶν μὲ ἀρχηγὸν τὸν comes rerum privatum Μαρκελλίνου, ἐφόρευσε δι' ἐνέδρας τὴν 18 Ἰανουαρίου 350 τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Δυτικοῦ ἡμισφαιρίου Κωνσταντα καὶ ἀνεκηρύχθη ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ, ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τε τοῦ στρατοῦ, τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Γαλλίας. Ὁ Μαγνέντιος ἦτο βαρβαρικῆς καταγωγῆς καὶ εἰδωλολάτρης. Ἀλλ' ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ Κωνσταντίου, αὐτοκράτορος τοῦ Ἀνατολικῆς ἡμισφαιρίου καὶ ἠττηθεὶς ἀπεσύρθη εἰς Γαλατίαν. Ἐγκαταλειφθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ ὑποστηρικτῶν του, ἠτοκτόνησεν ἐν Λυὸν τῇ 11 Αὐγούστου 353. Πρβ. Κων. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία, II β, 152. Λεπτομερείας περὶ Μαγνεντίου καὶ μὲ πλήρη βιβλιογραφίαν τῶν πηγῶν ὅρα ἐν Stein, *Gesch. d. Spätrom. Reiches*, σ. 215 ἑ.

4. Ὅρα προηγουμένην σημ. Ἐπίσης Μ. Ἀθαν., Ἀπολογ. εἰς Κωνσταντίου, Μ. 25, 624 κ. 22 καὶ 23, ἔνθα καὶ τὸ γράμμα τοῦ Κωνσταντίου πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον.

5. Ἰδὲ Μ. Ἀθαν., Ἀπολ. Μ. 25, 601 - 605: «Περὶ δὲ τῆς ἐτέρας διαβολῆς, εἰ ἔγραψα τῷ τυράνῳ (δηλ. τῷ Μαγνεντίῳ) — τοῦνομα γὰρ οὐδὲ λέγειν βούλομαι — παρακαλῶ, ὡς θέλεις καὶ δι' ὧν ἂν δοκιμάσης, ἐξέταξε καὶ ἀνάκρωε ἢ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς διαβολῆς ἐξίστησί με καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. Καὶ πιστενε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμμαντὸν λογιζόμενος ἠπίστουν, εἰ ἄρα τις ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα ψεύσασθαι». Πβλ. καὶ κεφ. 22 ἑ. αὐτόθι. Πβλ. καὶ Μ. Ἀθαν., Ἐπιστ. πρὸς μοναχοὺς, κατὰ τῶν Ἀρειανῶν παρὰ Μ. 25, 756 Α, κ. 51, ἔνθα καὶ τὰ ἀξιολογώτατα ταῦτα: «Ποῖος γὰρ κανὼν ἀπὸ παλατίου πέμπεσθαι τὸν ἐπίσκοπον; Ἡ ποῖος κανὼν στρατιώτας ἐπιβαίνειν ἐκκλησίαις; Ἡ τίς παραδέδωκε κόμητας καὶ τοὺς ἀλογίστους σπάδοντας (= εἰδουχοὺς) κατάρχειν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ διατάγματι τὴν κρίσιν τῶν λεγομένων ἐπισκόπων δηλοῦσθαι; Πάντα ψεύδεται διὰ τὴν ἀνόσιον αἵρεσιν!» Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουν ἡλίου φαινότατον τὴν ἀθωότητα τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ μεγάλου πατρὸς νὰ ἀποφεύγη πᾶσαν ἐπαφὴν μὲ πρόσωπα ἐχθρικῶς διακείμενα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα

τως, τὸ ὅτι ἐδέχθη πρέσβεις ἀπὸ μέρους τοῦ Μαγνητίου ὁ Ἰθνασίος, ἤρκεσε διὰ τὰ ἐξαγριωθῆναι ὁ Κωνσταντῖος ἔτι περισσότερο καὶ τὰ ἐκδηλωθῆναι πλέον ὡς δεδηλωμένος ἐχθρὸς τοῦ Ἰθνασίου. Διὸ καὶ ἐπεζήτησε μὲ ὅλα τὰ μέσα τὰ συλλάβῃ τὸν Ἰθνασίον. Ὁ Κωνσταντῖος ἐξέδωκε τὸ ἔτος 350 Διάταγμα, δι' οὗ κατεδικάζετο ὁ Ἰθνασίος καί, τὸ φοβερώτερον, ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, ἀνεζητήθη δὲ παντοῦ, ἵνα συλληφθῆ⁶. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα τοῦτο τοῦ Κωνσταντίου ἐνεῖχεν οὐ μόνον πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴν σκοπιμότητα. Ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖος ὑπερέβη τὰς ἁρμοδιότητας τῆς ἐξουσίας του, τοῦθ' ὅπερ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὰ τελεῖ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐξουσίας τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν νίκην τοῦ Μαγνητίου ὁ αὐτοκράτωρ ἰσχυροποιήθη τόσο, ὥστε ἐθέλωρ ὅτι ἠδύνατο τὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τοὺς σκοποὺς του. Ἐκάλεσε λοιπὸν μίαν σύνοδον εἰς Ἀρελά-

6. Σ ω κ ρ., Ἰθνασίος, Ἰθνασίος, Ἰθνασίος (M. 67, 268 B): «Τοσοῦτο δὲ ἐπεκράτησε τὰ περὶ Ἰθνασίου λεγόμενα, ὡς εἰς ἄμετρον ὀργὴν ἐκπεσεῖν τὸν βασιλέα, κελεῦσαι τε ἀναρεθῆναι αὐτόν, ἐνθα ἂν εὐρίσκειτο». Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἰθνασίος ἐκρύπτετο, φοβούμενος μὴ συλληφθῆ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος ὁ αὐτοκράτωρ εἰς μάτην ἀνεζήτησε τοῦτον. Ἰδὲ Σ ω κ ρ. I, κζ' (M. 67, 157 B): «Ἐπεμπε δὲ καὶ Εὐδόκιον ἅμα Θεόγνιδι, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν κείνοιτο Ἰθνασίος... συλλαβεῖν δὲ οὐ δεδύνηται, ἄλλοτε ἀλλαγῶ μετιστάμενον». Πάντα ταῦτα ἐπισημαίνονται συνεχιστικῶς πῶς καὶ ἐν τῇ γράμματι τοῦ Κωνσταντίου αὐτοκράτορος, ὅπερ ἀπολεξέει ὁ M. Ἰθνασίος παρεμβάλλει θαρροῦντως ἐν τῇ Ἀπολ. πρὸς τὸν Κωνσταντῖον: M. 25, 632 - 636. Ἐν κεφ. 29 ἀναφέρει: «ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπιστολὴ ταύτην γὰρ ἐκεῖνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλοῦντες ἐκάστω θάνατον». Καὶ ἐν κεφ. 30. Ὁ M. Ἰθνασίος ἀποκαλεῖται («ἀπατεῶν, φένας, ἀνὴρ βαρῶν ἀπὸ ἐσχάτων ὀρμώμενος ὡσπερ ἐν σκότῳ τοὺς τῆς ἀληθείας ἐφεμένους πρὸς τὸ ψεῦδος ἀπατῶν, οὐδὲν τῶν βαναύσων διαφέρων. Ἀλλ' ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς οὐδὲ κείνῳ ἔμεινε κατ' αὐτοῦ, φρονεῖν ἐν δίκῃ καταγνοῦς ὡς ἔστι γὰρ καὶ ὑπὲρ τῶν βαρῶν ὑφελέσθαι, μὴ τινὰς αὐτῶν δυσσεβεῖν ἀναπέσει!» Πόσον ψευδεῖς ἦσαν αἱ κατηγορίαι κατὰ τοῦ Ἰθνασίου ἀποδεικνύει καὶ ἡ πρῶξις τοῦ ἁγίου ἀνδρός, ὅστις παρεμβάλλει εἰς τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀπολογία του ὀλόκληρον καὶ αὐτοῦσιον τὸ Γράμμα τοῦ ἰδίου πρὸς τοὺς («ἐν Ἀξούμει τυράννοις, ὥστε Φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀξούμει ἐκεῖθεν ἀχθῆναι καὶ ἐμὲ μὲν μέχρι τῆς βαρῶν ζητεῖσθαι καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια τῶν ἐπάρχων παραπέμπεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ κληρικοὺς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωρεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἵρέσει· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσιν, ἀποθνήσκει τὸν τοιοῦτον!») Ἐν τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κωνσταντίου καὶ ταῦτα ἀναφέρονται: «Καὶ γὰρ ἄποπον τὸν μὲν ὄλεθρον Ἰθνασίον γῆν πρὸς γῆς ἀπεληλάσθαι... τοὺς δὲ ἐκεῖνον κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινὰς καὶ τοιοῦτους ἀνθρώπους, οἷους ὀνομάζει αἰσχύνῃ, περιορᾶν σφραδάζοντας, οὓς πάλαι τεθνήαι διηγόρεται τοῖς δικασταῖς... ὧν ὁ μοχθηρότατος Ἰθνασίος ἤγειτο καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαινόμενος καὶ τοῖς ἁγιωτάτοις δυσσεβεῖς καὶ ἐναγεῖς προσάγων τὰς χεῖρας!» Πβλ. καὶ τὸ κεφ. 32 (M. 25, 637 ε.).

την τὸ 353⁷, ἥτις ὁμως δὲν ἀνεγνωρίσθη οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς πιέσεις τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἔδρα ὁ περιφημὸς ἐπίσκοπος Ἰλάριος ὁ Πικταβίου (315 - 367), ὅστις ἀντέδρα μετὰ φανατισμοῦ ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας⁸. Ὁ φίλα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα διακείμενος πρόεδρος τῆς συνόδου Σατουρνίνος κατηγορηθεὶς ὡς ἀρειανόφρων, ἀπεκλείσθη τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινονίας⁹. Ὅπως εἰς τὴν Ἀρελάτῃν, οὕτως ἀκριβῶς ἐγένετο καὶ εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ συνεληθούσαν σύνοδον ἐν Μιλάνῳ¹⁰, ἥτις καὶ ἀπεφάσισεν ὅπως τὰ προσωπικὰ θέματα καὶ τὰ πολιτικά, διαχωρίζονται τῶν δογματικῶν καὶ ἐσωεκκλησιαστικῶν προβλημάτων. Παρὰ τὴν ἀπόφασίν της ταύτην ἡ σύνοδος τοῦ Μιλάνου, μὴ δυνηθεῖσα νὰ διαχωρίσῃ τὰ πολιτικά ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικά θέματα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Ἀθανάσιον, ἢ καὶ πιεσθεῖσα, ἠγαγκάσθη νὰ ἐπικρίνῃ τοῦτον, θεωρήσασα τὸν Ἀθανάσιον ἀνάξιον πάσης ἐπιεικειᾶς¹¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εὐρέθη κατ' οὐσίαν ὑπόδικος, διότι

7. Τὸ ἔτος 353. Ὁ Κωνσταντίος προσῆλθεν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀρελάτης τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 353 μέχρι τῆς ἀνοίξεως τοῦ 354 παραμείνας ἐν Ἀρελεάτῃ. Πβλ. *Ammianus Marcellinus*, XIV, 5, 1 (M.PL, 13, 37|107). *CSEL* 35, 5 - 44. *Simonetti CCL* 69 (1967). *B. Altaner - A. Stuiber, Patrologie, Freiburg (Herder) 1978**, 367, 4.

8. *Altaner - Stuiber, Patrologie 1978**, 361/6 *Hilarius, Collectanea antiarianae Parisiana*, *CSEL* 65, 39 - 193, ser. A, VII, 1, 3. 5. Ser. B, I, 6. VII, 6. *Sulpicius Severus* († 420) *Chron.* II, 39, 2. *C. Halm, CSEL* 1 (1866). *Ernst Stein*, μν. ἔ., σ. 234 ἔ.

9. Ὁ Σατουρνίνος, ἐπίσκοπος Ἀρελάτης, ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀρειανῶν ἐν Γαλλίᾳ. Ἰδὲ *Joh. Peter Kirsch, Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt* 1930, 396. Πβλ. *Gustav Krüger, Handbuch für Kirchengeschichte, Tübingen 1923*, I, 165 (πλουσία βιβλιογρ.).

10. Ἡ σύνοδος τῆς Ἀρελάτης ἤχθη εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ καταδικάσῃ τὸν Ἀθανάσιον, μὲ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν τὸν ἐπίσκοπον τῶν Τρεβήρων Παυλίνον, ὅστις ἐπέτυχε μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων νὰ ἀφεθῇ ἡ τελικὴ κρίσις καὶ ἀπόφασις νὰ μελετηθῇ ὑπὸ μιᾶς νέας συνόδου, κατόπιν ἐπεμβάσεως καὶ τοῦ Πάπα πρὸς ἱκανοποίησιν καὶ τῶν ὀρθοδόξων ὁπαδῶν τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Οὕτω συνεκλήθη ἡ ἐν Μιλάνῳ σύνοδος τὸ 355, παρουσία ὑπὲρ 300 ἐπισκόπων, κατὰ τὸ πλεῖστον Δυτικῶν, ἥτις καὶ κατεδίκασε τὸν Μ. Ἀθανάσιον. Πβλ. *Stein*, ἔνθ' ἀν., σ. 234 ἔ. *Hilar., Collect. antiar. Paris.*, ser. A. VII. *Seeck, Unterg.* IV, 446, s. 147, 22.—Ὁ Ἰλάριος ὁ Πικταβίου ἀναφέρει ὅτι ὁ Παυλίνοσ Τρεβήρων ἐπίσκοπος ἐξωρίσθη (ἔνθ' ἀν. B, I, 6 καὶ Σοὐλπικίου Σεβήρων, *Χρονικὸν* II, 39, 3). Πβλ. *Kirsch*, μν. ἔργ., σ. 396.

11. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος (Πρὸς μοναχούς, Ἱστορία Ἀρειανῶν) M. 25, 785 B ἀναφέρει, ὅτι ὁ Κωνσταντίος ἐμέμφθη τοῦ Ἀθαν. εἰπών: «Ἐγὼ κατήγορός εἰμι νῦν Ἀθανασίου, δι' ἐμὲ πιστεύσατε οἷς ἐὰν λέγωσιν οὗτοι». Ἀπεκάλεσε δὲ τὸν ἅγιον ἄνδρα καὶ Ἀντίχριστον, εἰπών: «Τί οὖν οὗτος τοῦ Ἀντιχρίστου παραλέλοιπεν; Ἡ τί πλέον ἐκεῖνος ἐλθὼν τούτου ποιήσειεν;» — Ση-

ἐλέχθη εἰς αὐτὸν ὅτι εἷς ἀξιωματοῦχος τῆς Ἐκκλησίας δύναται μόνον συμφώνως πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν νὰ δικασθῆ. Ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἐστήριζετο, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τῆς *eo ipso* ἀνωτάτης δικαστικῆς αὐθεντίας.

5. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ παρακολουθήσω περαιτέρω τὸν ἀγῶνα τοῦτον, διότι τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιαιτερον θέμα ἐρεῦνης. Κοσμοϊστορικῆς πάντως σημασίας εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν πᾶν ἄλλο ἢ ἡνωμένων Δυνάμεων — Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας — προελθούσα ἔκτοτε διαφωνία, ἣτις ἐκυριάρχει καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας αἰῶνας, ἀπὸ τε ἐσωεκκλησιαστικῆς καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικο-πολιτικῆς ἀπόψεως. Αἱ προηγηθεῖσαι συνοδικαὶ ἀποφάσεις ἔφερον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν θέματα καὶ προβλήματα, μὴ ὑπάρχοντα προηγουμένως, ἢ τοῦλάχιστον ὑποβόσκοντα δὲν προεβύλλοντο ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς. Καὶ τὰ ἀναφανέντα προβλήματα ἦσαν κυρίως τὰ ἑξῆς: Ποῖαι αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας; Ποῖαι αἱ σχέσεις μεταξὺ ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας; Ποῖαι αἱ σχέσεις μεταξὺ Αὐτοκρατορίας καὶ Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας; Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ὁ Κωνσταντῖος, ὅπως καὶ πᾶς πολιτικὸς ἡγέτης, τὸ κύριον ἐνδιαφέρον του στρέφει εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Ἐπικρατείας του. Ἄλλ' ὁ πολιτικὸς ἄρχων κρίνεται ἀπὸ τὴν ὀρθὴν ἢ ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων καὶ ἀπὸ τὴν καλὴν ἢ κακὴν χρῆσιν τῶν μέσων πού χρησιμοποιεῖ, ἵνα ἐπιβάλῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν βούλησιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας ἡ φύσις καὶ ἡ παράδοσις ἐχάρισαν εἰς αὐτὴν τὴν αὐτονομίαν. Ὁ Ὅσιος, ἐπίσκοπος Κορδοῦνης διετύπωσε σαφῶς τὴν διάκρισιν πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας¹², μὴ διστάσας νὰ μεμφθῆ

μειωτέον ὅτι τέσσαρες ἐπίσκοποι Δυτικοὶ (ὁ Μιλάνου Διονύσιος, ὁ Βερκέλλης Εὐσέβιος, ὁ φανατικώτερος ὅλων Λουκίφερος Καλάρεως καὶ φυσικὰ ὁ Παυλίνοσ Τρεβήρων, ἐξορισθέντες ἅπαντες) ἀντετάχθησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου, ὑπεραμυνθέντες τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου. *Stein*, 235. *Hilarius*, *App. ad coll. antiar.* Paris. II, 3. *Sulp. Sev. Chron.* II, 39, 3 - 8. *Σωκρ.* II, 36, 37. *Σφζ.* IV, 9. *Μ. Ἀθ. Ἰστ. Ἀρ.* πρὸς μοναχοῦς 31 - 34, 76, *Μ.* 25, 728 - 733, 785. — Περὶ Λουκιφέρου, ὄρα *Altaner-Stuib er*, μν. ἔ., σ. 367 (3).

12. Ὁ Ὅσιος, ἐπίσκοπος Κορδοῦνης (ἔγεν. 257 καὶ † 357/8), ὑπέρημαχος τῶν ἀποφάσεων τῆς Νικαίας (325), ὡς σύμβουλος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον τόσον ἐν τῇ Ἀ' οἰκονμ. συνόδῳ τῆς Νικαίας τὸ 325, ὅπως καὶ τὸ 343 ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Σαρκδικῆς (τῆς σημερινῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγαρίας Σόφιας). Εἰς τὴν ἐν Σιριμίῳ σύνοδον τὸ 357 ἐξεβιάσθη ὁ ὑπὲρ ἑκατοντούτης νὰ ὑπογράψῃ τὸν δεύτερον ἡμιαρειανικὸν τύπον. Ἀπεβίωσεν ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του οἴκαδε. Διεσώθησαν δύο ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον καὶ τὸν Πάπαν Ἰούλιον. Εἰδικὴ μονογραφία: *V. C. de Clerq e*, *Ossius of Cordova*,

τὸν ἀσκοῦντα τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν αὐτοκράτορα, ὡς ἐπεμβαίοντα εἰς θέματα ἀνήκοντα φύσει εἰς τοὺς ἐπισκόπους, μόνους ἁρμοδίους ἀσκήσεως τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας¹³.

6. Εἶναι πράγματι ἐκπληκτικόν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἀσκῶν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν αὐτοκράτωρ ἐν Βυζαντίῳ, παρὰ τὴν δύναμιν, ἦν κέκτηται, ἀποτυγχάνει πολ-
λάκις εἰς ἐπιβολὴν τῆς θελήσεώς του εἰς θέματα τῆς πνευματικῆς δικαιοδοσίας
τῆς Ἐκκλησίας. Παράδειγμα ὁ Κωνσταντῖος. Εἰς ὅλα τὰ ἀναληφθέντα ὑπ' αὐτοῦ
μέτρα βίας κατὰ τοῦ Ἀθανασίου ἀπέτυχε παταγωδῶς. Ὁ Ἀθανάσιος διέφευγε
νικηφόρως πάντα τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐπιβληθέντας διωγμούς. Τοῦτο δέ, διότι ὑπῆρ-
χον τόποι διαφυγῆς, τοὺς ὁποίους ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἔφθανεν οὔτε καὶ ἠδύνατο
νὰ ἀνακαλύψῃ. Πρόκειται περὶ τῶν ἀναχωρητῶν τῆς Ἄνω Θηβαΐδος, οἵτινες ἀντε-
προσώπευον τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ζωτικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἐκκλη-
σίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην¹⁴. Εἰς τὸν Βίον τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου, τοῦ

Washington 1954 Langgartner, Münchener Theologische Zeitschrift 1964, 111-
126 (ὁ Ὅσιος ὡς σύμβουλος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου) Walker, Studia patristica 9 (1966) 316-
320 (ὁ Ὅσιος καὶ ἡ πίστις τῆς Νικαίας).

13. Ἀξιοσημείωτα εἶναι ὅσα γράφει εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖον ἐν τῇ ἐπιστολῇ
του ὁ Ὅσιος Κορδούης. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην διέσωσεν αὐτοῦσίαν ὁ Μ. Ἀθανάσιος (Μ. 25,
745 κ. 44: Πρὸς μοναχὸς κατὰ Ἀρειανῶν): «Μὴ τίθει σεαυτὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά· μηδὲ
σὺ περὶ τούτων ἡμῶν παρακελεύου· ἀλλὰ μᾶλλον παρ' ἡμῶν σὺ μάθαινε ταῦτα. Σοὶ βασιλείαν
ὁ Θεὸς ἐνεχείρισεν ἡμῖν τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευσσε. Καὶ ὡσπερ ὁ τὴν σὴν ἀρχὴν ὑποκλέπτων
ἀντιλέγει τῷ διαταξαμένῳ Θεῷ, οὕτω φοβήθητι μὴ καὶ σὺ, τὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἑαυτὸν ἔλκων,
ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλῳ γίνῃ. Ἀπόδοτε, γέγραπται, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ
τῷ Θεῷ».

14. Σαφέστατα ἐκφράζεται, αἰτιολογῶν τὴν φυγὴν ἐκ τοῦ κόσμου πρὸς ἄσκησιν ἐνὸς
πλήθους πιστῶν κατὰ τὸν δ' αἰῶνα, ὁ Karl Heussi, Der Ursprung des Mönchtums,
Tübingen 1936, 111/12: «Die Entstehung und Ausbreitung des anachoretischen
Mönchtums, das Vordringen des Christentums und das Versinken der antiken Götterwelt
bilden einen grossen Zusammenhang. Ausbreitung des Christentums und Aufschwung
des Mönchtums sind im 4. Jahrhundert in Ägypten zwei Seiten desselben Vorganges.
Infolge des Umschwungs der kaiserlichen Religionspolitik strömen die Massen in die Kirche;
die ganz Entschlossenen aber gehen in die Wüste». Καὶ ὁ Adolf v. Harnack, Das
Mönchtum, seine Ideale und seine Geschichte, 1901, 23: «Wir kennen das ursprüngliche
Ideal, und wir können den Umfang der Weltflucht ermessen. Das ursprüngliche Ideal
war: der reinen Anschauung Gottes teilhaftig zu werden, das Mittel: absoluter Verzicht
auf alle Güter des Lebens, dazu gehörte auch die kirchliche Gemeinschaft. Man floh nicht
nur die Welt in jedem Sinne des Wortes, man floh auch

ιδρυτοῦ τοῦ ἀναχωρητικοῦ μοναχικοῦ ιδεώδους, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου¹⁵, δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν, ὅτι ὁ τῆς ἐρήμου βίος ἀπέβλεπε κυρίως, νὰ ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ κάθε σχέσιν πρὸς τὴν τύρβην τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἀποσυνδεθῇ ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κράτους. Οἱ ἐρημίται δὲν ἤθελον νὰ διαπράξουν τίποτε τὸ ἀδικον, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀδικίαν νὰ ὑποστοῦν. Δὲν ἤθελον νὰ ὑποστοῦν ἐξεντελισμὸν οἰονδήποτε ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἢ νὰ ἀκούσουν ἀνακρινόμενοι ὑβριστικὴν τινα λέξιν ἀπὸ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς φορτικοὺς φορολογικοὺς ὑπαλλήλους¹⁶. Ἡ θρησκευτικὴ περισυλλογὴ, μακρὰν πάσης ἐπαφῆς μὲ ὑποθέσεις τοῦ δημοσίου καὶ τῆς κοινωνίας, καθώριζε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀναχωρητισμοῦ. Εἰς τοὺς ἀναχωρητὰς τούτους τῆς ἐρήμου κατέφυγε καὶ ὁ Ἀθανάσιος διὰ νὰ σωθῇ. Κατ' ἀνθρωπίνην θεώρησιν τοῦ πράγματος, ὁ Ἀθανάσιος θὰ ἔπρεπε ἀπὸ μακροῦ ἤδη νὰ εἶχεν ἀπολεσθῇ καὶ καταποντισθῇ, ἐὰν δὲν εἶχεν εὖρει καταφύγιον εἰς τοὺς Ἀναχωρητὰς τῆς Ἄνω Θηβαΐδος, ὁποῦθεν ἔπειτα ἠδύνατο νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὴν ἔδραν του, ὁσάκις ἔκρινε τοῦτο πρόσφορον καὶ ἀναγκαῖον, ὅπερ καὶ ἔπραξεν.

II. ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ Ο ΑΠΟΣΤΑΤΗΣ

1. Ἡ συνήθης θεωρία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν μὴ εἰδικῶν περὶ τὰ θρησκευτικὰ προβλήματα, τὰ ἀναφερόμενα μάλιστα εἰς τὴν λαϊκὴν θρησκευτικὴν πίστιν καὶ παράδοσιν, βλέπει εἰς τὴν θρησκευτικὴν πολιτικὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ μίαν ἐντελῶς ἀνοργάνωτον ὀπισθοδρόμησιν πρὸς ἐπαναφορὰν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἐθιμοῦ, ἐνὸς δηλ. ἤδη νεκροῦ πτώματος. Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη, ἂν μὴ τι ἄλλο, δὲν εἶναι ἀκριβής. Αἱ κρίσεις περὶ θριάμβου τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τὴν Α' οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ ὕστερον ἐκ τῶν μέτρων τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις ἐν ἔτει 341 ἐξέδωκε Διάταγμα, ὅπως κλεισθῶσιν οἱ Ναοὶ τῶν Ἐθνικῶν καὶ ἔδω-

die Weltkirche. Nicht als ob man ihre Lehren für unzureichend, ihre Ordnungen für unangemessen, ihre Gnadenspendungen für gleichgültig hielt; aber man hielt ihren Boden für gefährlich und man zweifelte nicht, alle sakramentalen Güter durch Askese und stetige Betrachtung des Heiligen zu ersetzen!

15. Πβλ. Κω ν. Γ. Μ π ό ν η, Ἀσκητικοὶ συγγραφεῖς τοῦ δ' αἰ., Ἀθήναι 1970, σ. 12 - 30 : Ἀντώνιος ὁ Μέγας (251/2 - 356 μ.Χ.) II. Γνησιότης καὶ Πηγὰι τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου.

16. M. 26, 908 B (Βίος Μ. Ἀντωνίου) : «Οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖ ὁ ἀδικῶν ἢ ὁ ἀδικούμενος, οὐδὲ μέμρις φορολόγου· ἀλλὰ πλῆθος μὲν ἀσκητῶν, ἐν δὲ τῶν πάντων εἰς ἀρετὴν τὸ φρόνημα. Ὡστε ἰδόντα τινὰ πάλιν τὰ μοναστήρια καὶ τὴν τοιαύτην τῶν μοναχῶν τάξιν, ἀναφωνῆσαι καὶ εἰπεῖν· Ὡς καλοὶ σου οἱ οἴκοι, Ἰακώβ, αἱ σκηναὶ σου, Ἰσραὴλ! Ὡσεὶ νάπαι σκιάζουσαι καὶ ὡσεὶ παράδεισοι ἐπὶ ποταμῶν καὶ ὡσεὶ σκηναί, ἃς ἔπηξε Κύριος, καὶ ὡσεὶ κέδροι παρ' ὕδατα!»

κε τὸ ἔναυσμα εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν καταστροφὴν τούτων, εἶναι παρακεκινδυνευμένοι καὶ πρόωροι. Οἱ Ἔθνικοὶ θρηγοῦν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἱερῶν τόπων τῆς λατρείας των, τοὺς δὲ διωχθέντας καὶ μαρτυρήσαντας ἱερεῖς των ἐνταφιάζουσι, θεωροῦντες τούτους, ὅπως καὶ οἱ χριστιανοί, ὡς «μάρτυρας». Αἱ κρίσεις λοιπὸν περὶ θριάμβου τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι πρόωροι καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουσι τὰ αὐτοκρατορικὰ Διατάγματα περὶ Ἐθνισμοῦ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων. Θρησκεία, ἦθη καὶ ἔθιμα, παραδόσεις καὶ γλῶσσα τοῦ λαοῦ δὲν ἐξαλείφονται δι' αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων. Ὡς ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἐθνισμοῦ κατὰ τὸν δ' αἰ., μάλιστα καὶ μέχρι τοῦ σ' αἰ. ἐξικνουμένην. Αἱ Ἀκροπόλεις τοῦ Ἐθνισμοῦ εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα τὸ προστατευτικὸν Ἄστυ τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς, τὰς Ἀθήνας. Ἡ Ἑλλάς, ἥτις εἰς τὰς π.Χ. ἐποχὰς ἔφερεν εἰς τὸν ὑπόλοιπον κόσμον ἀνημμένους τοὺς πυρσὸς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ· ἡ Ἀρχαία Ἑλλάς, ἡ αἰωνία δημιουργὸς νέων ἀείποτε ἀξιῶν, παραμένει συγχρόνως καὶ ἡ τὰ μάλιστα συντηρητικωτάτη Χώρα. Καὶ ὁ ὅρος («Ἑλληνες»), ποὺ ἐταντίζετο καὶ ἐθεωρεῖτο συνώνυμος πρὸς τὸν Ἐθνισμὸν καὶ τοὺς Εἰδωλολάτραις, ἀποδεικνύει τὴν ἐμμονὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Θρησκείαν τῶν προγόνων των.

2. Ἐν μέσῳ τῶν ἀντικρονομένων κρίσεων τῶν συνειδήσεων καὶ τῶν κατὰ τὸν δ' αἰ. ἀντιπαλαμομένων Ἐθνικῶν καὶ Χριστιανῶν, ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἀποστασία τοῦ Ἰουλιανοῦ¹⁷. Σημειωθήτω, ὅτι ἡ ἀποστασία τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶναι μία

17. Ἡ περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου (361/3) βιβλιογρ. σημειοῦται ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ: *Handbuch der Kirchengeschichte, herausgegeben von Hubert Jedin, Band II: Die Reichskirche nach Konstantin dem Grossen: Erster Halbband: Die Kirche von Nikaia bis Chalkedon von Karl Baus-Eugen-Ewig, Freiburg (Herder) 1973 II, 51/2.*— Παλαιότεραν βιβλιογρ. ἀνευρίσκει τις ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ: *Histoire de l'Église, par J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriole III, 183 (Publiée sous la direction de Augustin Fliche et Victor Martin, Bloud et Gay 1950).* Ἀξία ἰδιαίτερας σημειώσεως καὶ σήμερον εἶναι τὰ ἔργα τῶν: *J. Bidez-F. Cumont, Juliani imp. Epistulae, leges, poemata, fragmenta, Paris 1922, I-II. J. Bidez, La vie de l'empereur Julien, Paris 1930. Johannes Geffcken, Kaiser Julianus, Leipzig 1914. Ernst Stein, Geschichte des spätrömischen Reiches. Wien 1928, I, 246/71. Hans Lietzmann, Geschichte der alten Kirche. Berlin, 1938, III, 262/91.*— Ἀξίαν προσοχῆς θεωρῶ τὴν μελέτην τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου *Εὐάγγελου Κ. Μαντζουρέα, Ἡ ἀνεξιθρησκεία*

ἐκ τῶν πολλῶν περιπτώσεων πού ἐλάμβανον χώραν συχνότατα οὐ μόνον ἀπὸ μέ-
ρους τῶν Ἑθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μέρους τῶν μικροψύχων καὶ ὀλιγοπίστων χρι-
στιανῶν. Βεβαίως, ἡ ἀποστασία τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὡς ἦτο φυσικόν, κατέπληξε τόσον
τὸν χριστιανικόν, ὅσον καὶ τὸν ἐθνικὸν κόσμον, μάλιστα ὄχι τόσον λόγῳ τῆς ὑψη-
λῆς θέσεως τοῦ ἀποστατήσαντος, ἀλλὰ λόγῳ τῶν προσωπικῶν αἰτίων πού προ-
εκάλεσαν ταύτην. Ἡ Ἐκκλησία ἐθέσπισεν ἀπὸ τοῦ Κυπριανοῦ Καρχηδόνης τὸν
Νηπιοβαπτισμόν, ἵνα, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων αἰτιῶν, ἀποφευχθῆ καὶ ἡ ἀποστασία
τῶν βεβαπτισμένων. Οὐχ ἦτον ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔπαινε νὰ δέχεται εἰς τὸ Βάπτι-
σμα, καὶ μάλιστα τὰ ἐπίσημα πρόσωπα, καὶ εἰς μεγάλην ἡλικίαν, ὅπερ καὶ συνε-
χίζει πράττουσα μέχρι σήμερον. Παράδειγμα ἐκ τῆς ἐποχῆς, περὶ ἧς ὁ λόγος, ὁ
Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Κωνσταντῖος. Πολλὰ ἔργα τῶν Πατέρων Περὶ Βαπτί-
σματος καὶ μάλιστα πολλαὶ Ὀμιλῖαι τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἀναφέρουν ἐπικρι-
τικῶς καὶ ἐλεγκτικῶς τὴν κακὴν ταύτην συνήθειαν τῆς ἀναβολῆς τοῦ Βαπτίσμα-
τος. Πάντα ταῦτα ἐλέγχθησαν πρὸς διασάφησιν τοῦ θέματος τῆς ἀποστασίας γενι-
κῶς. Ἀποφεύγομεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερείας τοῦ ἱστορικοῦ τούτου φαι-
νομένου. Ἀλλ' ἔλθωμεν ἐγγύτερον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἀντι-
χριστιανικῆς πολιτικῆς τοῦ ἀποστατήσαντος Ἰουλιανοῦ, ἅμα ὡς ἔλαβε τὸ Σκῆ-
πτρον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰσχύος.

3. Ὁρθῶς ἐλέχθη, ὅτι ἄσπον ἀνεξάντητος, ἀνεξερεύνητος καὶ ἀπύθμενος
εἰς τὴν γνῶσιν εἶναι ἡ Φύσις, ἄλλο τόσον εἶναι καὶ ὁ Ἄνθρωπος. Ἀλλ' ὅσον περισ-
σότερον τὸν γνωρίζομεν, τόσον περισσότερον γνωρίζομεν καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν
καὶ γινόμεθα ἀνθρωπινότεροι). (Wilbrandt, ἐν προμετωπίδι τοῦ ἔργου τοῦ Johan-
nes Geffcken, Kaiser Julianus. Leipzig 1914). Οἱ λόγοι οὗτοι δύνανται νὰ ἐφαρ-
μοσθῶν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ὁ μελετητῆς τῶν Διαταγμάτων καὶ τῶν Ἐπι-
στολῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ θὰ ἀντιληφθῆ ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ἀποπνέουν διάπυρον θρη-
σκευτικότητα, ἀλλ' ἐπίσης ἀποδεικνύουν καὶ διάπυρον φροντίδα περὶ τῆς Ἑθνι-
κῆς Θρησκείας καὶ Λατρείας, μάλιστα δὲ σφοδρὰν ἐμπάθειαν καὶ ζηλοφθονίαν

τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, Ἀθήναι 1974 (Ἀπάντησις εἰς νεοκατηγόρους τοῦ Χριστιανισμοῦ).
Α. Μ α ρ ί ν ο υ, Ἡ θρησκευτικὴ Ἐλευθερία, Ἀθ. 1972. Α. Β α μ β έ τ σ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς
τὸ ἐκκλησι. Δίκαιον 1911. Μ. Σ τ α σ ι ν ο π ο ύ λ ο υ, Ἡ δόσις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ συνάν-
τησις του μετὸν Χριστιανισμόν, Νέα Ἐστία, τεῦχος 963, σ. 216, 220. Ἡ μελέτη τοῦ πατρὸς
Εἰδαγγ. Μαντζουνέα ἀποτελεῖ ἀναίρεσιν τῶν γνωμῶν τῶν τριῶν τελευταίων Ἑλλήνων συγγρα-
φῶν, ἐκφραζομένων εὐμενῶς περὶ Ἰουλιανοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς του ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

πρὸς τὰ τελούμενα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καλὰ ἔργα. Παρὰ ταῦτα, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, ἐστράφη μεθ' ὁρμῆς κατ' αὐτῶν. Ἐξ ὑπ' ἀρχῆς καλεῖ τοὺς χριστιανούς, ὅπως ὁ Ἐπίκτητος, Γαλιλαίου (Geffcken, σ. 100, 28) διὰ τὰ δείξῃ τὴν πρὸς αὐτοὺς περιφρόνησίν του. Συγχρόνως δὲ κατακρίνει τούτους, κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν τῶν τε ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων, ἐπὶ ἀθεότητι. Ὁ βραχὺς χρόνος τῆς διακυβερνήσεώς του δεικνύει τοῦτον ἀπὸ μηνὸς εἰς μῆνα, ἵνα μὴ εἶπω ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, τὰ γίνεται ὀξύτερος καὶ σκληρότερος. Πολλάκις ἐχρησιμοποίησε τὰ ὄπλα τῆς κολακείας, τῶν εὐεργεσιῶν, τὸ δέλεαρ τῶν ἀξιωματῶν καὶ ἄλλων παροχῶν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τὰ δελεάσῃ ἐξέχοντα πρόσωπα, ἀκόμη καὶ ἐπισκόπους, ὅπως, ἀρνούμενοι τὴν πίστιν των, ταχθοῦν μετὰ τὸ μέρος του. Τούτου μὴ ἐπιτυγχανομένου, τότε ἐχρησιμοποιεῖ σκληρότερα μέσα. Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν διοίκησιν τῶν ἀναξίων καὶ παρασίτων καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσονομίαν καὶ τὸ δίκαιον, διέταξεν ἐξ ἀντιπολιτεύσεως πρὸς τὸν Κωνσταντῖον, τὰ ἐπιστρέψουν οἱ ἐξορισθέντες πνευματικοὶ ἡγέται, εἴτε ἐθνικοὶ εἴτε χριστιανοί, καὶ ὅπως ἐπιστραφοῦν τὰ κατασχεθέντα περιουσιακά των ἀγαθὰ. Ἐτσι ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος, περὶ τοῦ ὁποίου εἶπομεν τὰ δέοντα ἀνωτέρω. Ἄξιον σημειώσεως θεωρῶ, παραλείπων πλεῖστα ὅσα ἄλλα παραδείγματα, τὸ ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς προσεκάλεσε τὸν Μ. Βασίλειον, τὸν ἄλλοτε συσπυδαστὴν του ἐν Ἀθήναις, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὴν Αὐλήν του, ἵνα συνομιλήσων. Ὅστις ἀναγνώσει τὸ γράμμα τοῦτο τῆς προσκλήσεως θὰ διαγνώσῃ εὐχερῶς, ἐκτὸς τῆς μεμιγμένης ἐπιδείξεως συναισθηματικῆς θερμότητος καὶ σοφιστικῶν τυπικῶν ρητῶν καὶ κάποιαν ἐσωτερικὴν ἀνασφάλειαν καὶ ὑποκρυπτομένην ἀνεπιθυμίαν καὶ ἀνεπιθυμίαν τοῦ Αὐτοκράτορος ἔναντι τοῦ χριστιανοῦ ἄλλοτὲ ποτε συσπυδαστοῦ καὶ νῦν χριστιανοῦ ἀντιπάλου του. Ἡ ἀλληλογραφία τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, παρὰ τὴν ἀμφισβήτησιν ὀρισμένων σημείων, εἶναι χαριτωμένη καὶ διδακτικὴ.

4. Τὸ τὰ ἀσχοληθῶμεν, ἔστω καὶ ἀκροθιγῶς, περὶ τὰ ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἀποστάτου Αὐτοκράτορος, τοῦτο θὰ ἀπῆται ἰδιαιτέραν μελέτην. Κατ' ἀνάγκην περιοριζόμεθα εἰς τὰ καίρια καὶ εἰς ἓν ἐκ τῶν πολλῶν Διαταγμάτων του, ἄμεσον κίνδυνον μέλλον τὰ προκαλέσῃ διὰ τοὺς χριστιανούς. Ὁ Ἰουλιανός, ἅμα τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν θρόνον δὲν ἀπέκρυψε τὸ μένος του κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἐφάνη ἐμπνεόμενος δῆθεν ὑπὸ ἀρχῶν ἰσοπολιτείας, ἰσονομίας, δικαίου καὶ γενικῶς συντηρητικῶν ἀρχῶν. Ἀλλ' ὡς εἶπομεν, ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἠῤῥξανε τὸ μένος του κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ τὰ μέτρα κατ' αὐτῶν ἐγίνοντο ὁσημέραι σκλη-

ρότερα καὶ ἀδίστακτα. Τὴν 17 Ἰουνίου τοῦ 362 ἔτους¹⁸ ἐδημοσίευσεν Διάταγμα, καθ' ὃ, εἰς τὸ ἐξῆς, ὅστις ἤθελε νὰ ἀσκήσῃ ἢ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Διδασκάλου, ὠφείλε προηγουμένως νὰ ἐξετασθῇ διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν του προσωπικότητα ὑπὸ μελῶν τῆς Συγκλήτου, τὸ δὲ πόρισμα τῆς κρίσεως νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα πρὸς ἔγκρισιν. Ἀληθῆς Διδάσκαλος, κατὰ τὸ Διάταγμα εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις πιστεύει εἰς ὅσα διδάσκει. Ὅστις ὅμως ἐνῶ διδάσκει τοὺς Ἀρχαίους ποιητάς, ρήτορας, φιλοσόφους καὶ ἱστορικούς, δὲν διατηρεῖ τὴν ὀφειλομένην πίστιν εἰς τοὺς θεοὺς, οὗς ἐλάτρευον οἱ Ἀρχαῖοι, οὗτος ἀποδεικνύεται ψεύστης. Θεωρεῖ δὲ ὡς παρανομίαν καὶ κατάχρησιν τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Κράτους, ὅταν ἄνθρωποι διδάσκουν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐσωτερικῶς ἀπορρίπτουν ἢ καὶ περιφρονοῦν. Εἶναι θράσος, λέγει ὁ Ἰουλιανὸς νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ χριστιανοὶ ἐν τοῖς Σχολείοις των καὶ τῇ κατ' ἰδίαν διδασκαλίᾳ των τὰ κλασσικὰ Γράμματα. Διὰ τοῦτο ἔπρεπεν ἡ Πολιτεία νὰ ἐμπιστεύεται τὴν παιδείαν καὶ μόρφωσιν τῶν Νέων εἰς διδασκάλους, τῶν ὁποίων ἡ ἐντιμότης τῶν ἰδεῶν ἔπρεπε νὰ εἶναι μακρὰν πάσης ὑποψίας ἢ ἀμφιβολίας. Εἶναι ἔλλειψις εὐλικρινείας, ὅταν τις θαναμάξῃ π.χ. τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου ἢ τοῦ Ἑσιόδου, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα θεωρεῖ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ὡς σύνθετον κατασκευάσμα σατανικῶν ἐφευρέσεων. Οἱ ταῦτα πιστεύοντες καὶ διδάσκοντες εἶναι ἀνάξιοι νὰ γίνωνται παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι

18. Ἀμμιανῶ Μαρκελλίνου, ἔκδ. ὑπὸ C. C l a r c, Berlin 1910/15. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Φανστίνου ἐν M. P L, 13, 37 - 107. C S E L 35, 5 - 44, X V I, 5, 5. G e f f c k e n, Kaiser Jul. 5, 25, 20, 20. Ἐκτενῆ βιογραφίαν ἰδὲ ἐν P a u l y - W i s s o w a, R E, Stuttgart 1894, II, 1845, 4 - 1852. Ἐκ προοιμίον λεχθῆναι ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐθεώρουν τὸν Ἰουλιανὸν διώκτην τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἔκαμνον λόγον περὶ διωγμοῦ, ἂν καὶ ἐχαρακτήριζον τὸν διωγμὸν ὑπ' αὐτοῦ ἥπιον. Αἱ πηγαὶ εἶναι: Ammian. Marcell. XXII, Φιλοστοργίου, Ἐ. Ἰ. VII, 1 καὶ IV, 2 ἐ. (M. 65, 537 καὶ 517). Σωκρ. III, 1 (M. 67, 365 ἐ.). Σφζομ. V., 3 ἐ. — VI, 3 ἐ. (M. 67, 1217 - 1300). Θεοδωρ. Ἐ. Ἰ. (M. 82, 1085 ἐ.). Ἰωάνν. Δαμασκ., Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Ἀρτέμιον, παρὰ M. 96, 1252 ἐ. Λιβανίου, Λόγ. XVIII ἐ. ἐ. (Libanii opera, recensuit Richardus Foerster, vol. II, 236 - 371, Teubner, «Ἐπιτάφιος ἐπὶ Ἰουλιανῶ»). Γρηγ. Ναζ., Κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως καὶ κατὰ Ἑλλήνων στηλιτευτικὸς Α' καὶ Β' (M. 35, 532 - 720). Ἰωάνν. Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τὸν μακάριον Βαβύλαν καὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ πρὸς Ἑλλάδας (M. 50, 533 ἐ.). Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Βαβύλαν (M. 50, 527 ἐ.). Τοῦ αὐτοῦ, Ὁμιλ. ἐγκομ. εἰς τ. ἅγ. μάρτυρας Ἰουβεντίνου καὶ Μαξιμίνου τοὺς μαρτυρήσαντας ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου (M. 50, 571 ἐ.). Κνρὶ γλλοῦ Ἀλεξανδρείας, Λόγοι δέκα ὑπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς Θρησκείας πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ (M. 76, 489 - 1064). Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν τὰς κυρίας πηγὰς περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅπως καὶ τὰ διασωθέντα ἔργα τοῦ ἰδίου.

τῶν Νέων¹⁹. Ἡ συνέπεια τοῦ Διατάγματος τούτου ἦτο οἱ χριστιανοὶ Διδάσκαλοι νὰ τεθοῦν πρὸ τοῦ διλήμματος, νὰ ἐκλέξουν ἢ τὴν λατρείαν τοῦ κόσμου τῶν Ὀμηρικῶν Θεοτήτων ἢ τὴν παραίτησιν καὶ ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς θέσεως τοῦ διδασκάλου. Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίας, περὶ μορφώσεις τῶν Νέων καὶ χρησιμοποίησεως τῶν Κλασσικῶν Συγγραφέων, ἔδωκεν ὁ Μ. Βασίλειος, πιθανῶς ἐν ἔτος βραδύτερον καὶ ἴσως μετὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, διὰ τοῦ περιφήμου ἔργου του Π ρ ὀ ς τ ο ῦ ς Ν έ ο υ ς, ὅ π ω ς ἄ ν ἐ ξ Ἑ λ λ η ν ι κ ῶ ν ὤ φ ε λ ο ῖ ν τ ο λ ὄ γ ω ν.

5. Ὅπωςδήποτε ὁμως τὸ Διάταγμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πλέον ἀποφασιστικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι πάντως παράδοξον, πῶς ὁ ὀξυδερκής καὶ λίαν πεπαιδευμένος οὗτος Ἀποστάτης ἐλκυσθεὶς εἰς ὠρμιον ἡλικίαν

19. Σ ω κ ρ., III, 16 (M. 67, 417/24): «Ἡ Ἑλληνικὴ παιδευσίς, οὔτε παρὰ τοῦ Χριστοῦ, οὔτε παρὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἢ ὡς θεόπνευστος ἐδέχθη, ἢ ὡς ἐπιβλαβὴς ἐξεβλήθη. Καὶ τοῦτο, ὡς ἠγοῦμαι, οὐκ ἀπρονοήτως ἐποίησαν. Πολλοὶ γὰρ τῶν παρ' Ἑλλησι φιλοσοφισάντων, οὐ μακρὰν τοῦ γινῶναι Θεὸν ἐγένοντο». Καὶ κατωτέρω: «Καὶ ἀνέκαθεν ὡς ἕκ τις μὴ κεκωλυμένης συνηθείας, οἱ κατὰ τὰς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, δεικνύνται ἄχρι γήρωρς τὰ Ἑλλήνων ἀσκούμενοι· τοῦτο μὲν ἐγγλωττίας χάριν καὶ γυμνασίας τοῦ νοῦ· τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν ἐκείνων κατάνγνωσιν, περὶ ὧν ἀπεσφάλλησαν. Ὅρα καὶ Σ φ ζ ο μ. V, 18 (M. 67, 1269/72). Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ ἐπιγραφή τοῦ κεφ. («Ὡς Ἰουλιανὸς ἐκόλυε Χριστιανούς καὶ ἀγορῶν καὶ κρίσεων καὶ τοῦ μετέρχεσθαι τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν» καὶ περὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἀπολλινάριου, ἀνθισταμένων αὐτῷ καὶ μεταβαλλόντων τὰ θεῖα πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν φράσιν καὶ μᾶλλον Ἀπολλινάριος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός· ὁ μὲν ρητορικῶς λίαν γράφων· ὁ δὲ ἠρωϊζῶν καὶ πάντα ποιητὴν μιμούμενος. Πβλ. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. IV, 4 ἐ. 5 ἐ. «ὡς ἄλλοτριον καλοῦ φῶρος, τῶν λόγων ἡμᾶς ἀπήλασεν» ὥστε ὁ τοῦτο προστάξας ἀτικίξει μὲν ἐκόλυσε, τὸ δὲ ἀληθεύειν οὐκ ἔπασσε». Ζωναρ. XIII, 12, 21. Cod. Theod. XIII, 3, 5. Cod. Justin. X, 53, 7.—Εἶναι πράγματι ἐξαιρετὸν τὸ ἄρθρον τοῦ E. v. B o r r i e s, Pauly - Wissowa - Kroll, RE 19, 26 - 91, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία τῶν ἐκδόσεων τῶν ἔργων καὶ καταλοίπων τοῦ Ἰουλιανοῦ.—Πβλ. καὶ Α ὕ γ ο υ ς τ., Περὶ Πολιτείας Θεοῦ XVIII, 52.—Ὅρα Ἰουλιανῶ, ἐπιστ. 25, σ. 28 ἐ. καὶ 160, σ. 212 ἐ. (B i d e z - C u m o n t i). Σημειωτέον ὅτι ὁ Λιβάνιος ἐπαυεὶ τὸ Διάταγμα καὶ καλεῖ τοὺς ἔχθροὺς (τοὺς χριστιανούς) β α ρ β ἄ ρ ο υ ς: Λόγ. XVIII, 158 (Rich. Foerster, Libanii Orat. XVIII, 157, 20). Ἀξία σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ αὐτόθι (XV, 3, 178, σ. 313 ὑπόσημ. καὶ ἢ ἐν συνεχείᾳ σημ. σ. 314): «Οἷα μαινὴ καὶ φθέργη παραληρῶν ὄντως καὶ φλυαρῶν, θεομισέστατε καὶ παντὸς γέλωτος καὶ ἐμπτισμοῦ ἄξιε, κάκιστ' ἀπολούμενε κολάκων, Θεοῖς κιβδῆλοις καὶ ἀσεβεῖα συνηγορῶν». Ἡ χριστιανικὴ χεὶρ ἐκφέρει τὸν φοβερὸν λίβελλον κατὰ τοῦ σοφιστοῦ Λιβανίου, διότι οὗτος «ἐπιχλευάζων τὸν ἐκ Παλαιστίνης ἀνθρώπον Θεὸν τε καὶ Θεοῦ παῖδα ποιούσιν» οἱ Χριστιανοὶ (αὐτόθι). Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαρκελλίνος, τηρῶν στάσιν ἐφεκτικὴν, δὲν δέχεται τὴν κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατηγορίαν τοῦ Λιβανίου (Am-
mian. Marcell. XXII, 10, 7. XXV 4, 20).

ἀπὸ τοὺς ὠραίους Ἑλληνικοὺς μύθους καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰς ὠραιότητος τῆς Ἀρχαιο-ελληνικῆς Γραμματείας, ἀπεφάσισεν ὄχι μόνον νὰ στραφῆ ὁ πρότερον χριστιανικῶς ἀνατραφεὶς εἰς τὸν Ἑθνισμὸν καὶ τὴν Εἰδωλολατρείαν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄκρατον φανατισμὸν νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Χριστιανισμὸν. Ἄλλ' εἶναι λίαν μειωτικὸν δι' αὐτόν, ὅτι ὁ θεωρητικὸς Νοῦς αὐτοῦ δὲν διείδεν, ὅτι ἐνώπιόν του ἐξετείνετο μία σκοτεινὴ ἔρημος, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ σύγχρονοὶ του Πηγοροδιδάσκαλοι καὶ φιλόσοφοι πὸν ἐσέβετο καὶ ἐτίμα, εἶχον ὀδηγήσει, ἀρνούμενοι οἱ ἴδιοι τὰς δεισιδαιμονίας τῶν θυσιῶν καὶ τὰς οἰωνοσκοπίας καὶ ἔστιν ὅτε περιπαίζοντες τὴν εἰδωλολατρικὴν Θρησκείαν. Ὅπωςδῆποτε ὅμως τὰ λαϊκὰ στρώματα εἶχον διατηρήσει τὴν εἰς τοὺς ἀρχαίους Θεοὺς λατρείαν καὶ τὴν πίστιν των εἰς τὰ εἶδωλα²⁰. Ἀκόμῃ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 380 εὐρέθη εἰς τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην ὁ Μ. Θεοδόσιος νὰ λάβῃ νομοθετικὰ μέτρα κατὰ τῶν Ἑθνικῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἀποστατῶν χριστιανῶν²¹. Ἡ ἀποστασία λοιπὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ, κατ' ἐπίδρασιν Νεο-Πλατωνικῶν Θεουργιῶν, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς πρᾶξις ἐνὸς μυστικοῦ, ἢ κάλλιον, μυστικοπαθοῦς ἀνθρώπου ἢ καὶ ρομαντικοῦ, τὸν ὁποῖον ἠχμαλώτισεν ἡ ἐλπίς τῆς ἀθανασίας καὶ ἡ ἀπόλαυσις οὐρανίων θεαμάτων καὶ ὀραμάτων. Ἄλλ' ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἦτο μόνον μυστικοπαθής. Ἦτο συγχρόνως καὶ πολιτικὸς ἀκαταπονήτου δραστηριότητος καὶ ἀποφασιστικότητος. Χωρὶς νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιότητα ἀγάπη του, νομίζω ὅτι καὶ ἡ ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν χρόνον τῶν πολεμικῶν του ἐπιχειρήσεων διαμονή του, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ ἀντιληφθῆ τὸ αἴτημα τῆς στιγμῆς· ὅτι δηλαδὴ ὁ Χριστιανισμὸς ἰδιαίτερος εἰς τὴν Δύσιν μικρὰ βήματα προόδου εἶχεν ἐπιτύχει. Ὁ πολλὸς ὄχλος διέκειτο μᾶλλον ἀρνητικῶς ἔναντι τῆς Νέας Θρησκείας. Ὅχι μόνον ἡ διὰ κληρονομίας τῶν πνευματικῶν της παραδόσεων συνδεδεμένη Ἀριστοκρατία παρέμενε σταθερὰ εἰς τὴν πίστιν τῶν ἀρχαίων Ρωμαϊκῶν Θεῶν, ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὶ ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἔνθα ἐπικρατέστερος ἦτο ὁ Χριστιανισμὸς τῶν Ἑθνικῶν. Αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Λιβανίου μαρτυροῦν

20. Πβλ. *Geffcken, Kaiser Julian*, σ. 86, 8 ἐξ., 106 ἐ. *V. Schultze, Geschichte des Untergangs des griechisch-römischen Heidentums*, Jena 1887/92, I, 425. *Cod. Theod.* XVI, 7, 1 (2 Μαῖου 381), (καὶ 20 Μαῖου 383). Πβλ. *Χρυσόστ.*, Ἑρμην. εἰς Ἑβρ. 13, δ' (Μ. 63, 107 - 108).— Οἱ ἀσθενεῖς τῇ πίστει, οἱ ἔτοιμοι εἰς ἀποστασίαν χαρακτηρίζονται «βαλάντια ἐσφραγισμένα μὲν, κενὰ δὲ πάντῃ καὶ οὐδὲν ἔχοντα ἔσωθεν» (Μόσχου, Λειμωνάριον : Μ. 87γ, 3085 κ. 198). Πβλ. *Ἀγούοστίνο*, Ἡ πολιτεία τοῦ Θεοῦ (*De civitate Dei*), μετὰφρ. Ἀνδρ. Δαλεζίου, Ἀθ. 1954, τ. I, Α', σ. 4.

21. Ἰδὲ τὴν ἀνωτέρω σημ. μὲ τὰ Διατάγματα τοῦ Μ. Θεοδοσίου. Ἐπίσης *Cod. Theod.* XVI, 10, 2, 4.

σαφῶς τὰς δύο ταύτας καταστάσεις²². Ἐπιπλέον ἦτο πράγματι εἰρωνεία τῆς μοίρας, ὅτι ὁ Ἰουλιανός, ὁ διάπυρος καὶ φλογερώτατος λάτρης τῆς Ἀρχαιοελληνικῆς Σοφίας καὶ τῶν Κλασσικῶν Γραμμάτων, ὄφειλε τώρα νὰ στηρίζεται εἰς τοὺς θρησκευτικούς ἀγῶνάς του κυρίως ἐπὶ τοῦ Λατινικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ κόσμου²³.

6. Ἐπιπλέον ὄφειλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ἦτο τοῦτο μόνον ἡ αἰτία τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ μίσους αὐτοῦ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Βεβαίως πρωταρχικὰ αἰτία ἦσαν ὅσα ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν καὶ πολλὰ ἄλλα συνυφασμένα μὲ τὸν βίον του. Πάντως καὶ ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὸ Κράτος τὴν ἐποχὴν ταύτην δι' ἓνα πολιτικὸν ἡγέτην, μάλιστα ἐμπνεόμενον ὑπὸ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, κυρίως τοῦ Νέου Πλατωνισμοῦ. Τὴν κρίσιν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας εἶχεν ἤδη προκαλέσει ὁ Ἄρειος καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ ἐν συνεχείᾳ δρωὺν Ἀρειανισμός²⁴. Οὕτω πως εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐφαίνετο ἡ Ἐκκλησία διὰ τὰς ὑποθέσεις τὰς κρατικές, εἰς φιλόνομικος, ἐριστικὸς καὶ θορυβοποιὸς ἐταῖρος, τὸν ὁποῖον ὄφειλε νὰ ἀπομακρύνῃ παντὶ τρόπῳ. Ἐπίστευσε λοιπὸν ὁ Ἀποστάτης Ἀυτοκράτωρ, ὅτι θεμελιῶν τὴν ἰδικήν του Θρησκείαν καὶ ὀργανῶν τὴν αὐτὴν μὲ στοιχεῖα τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Νέου Πλατωνισμοῦ, μάλιστα μὲ ἔστιν ὅτε ἀνάμικτα στοιχεῖα χριστιανικῆς προελεύσεως, θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ τὸ Κράτος του εἰς ἀπόλαυσιν τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς αἰσιοδοξίας, ὡς πρώτης βάσεως τῆς εὐδαιμονίας εἰς τὴν παρούσαν καὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν! Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τινὰς πτυχὰς τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἀποστάτου, ὁμιλοῦν ὀρισμέναι Ἐπιστολαὶ του, αἵτινες θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθοῦν ἐγκύκλια γράμματα ἢ ποιμαντορικὰ Ἐπιστολάι. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 362, ἓνα μῆνα δηλαδὴ μετὰ τὸ διαβόητον Διάταγμα Περὶ Παιδείας καὶ Διδασκάλων, ἐστράφη δι' ἐπιστολῶν πρὸς τὸν ἀνώτερον κληρὸν τῶν Ἐθνικῶν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐδίδεν ὀδηγίαν ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς " *propius maximus* " ²⁵. Ἐάν τις θελήσῃ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἐπιστολῶν του²⁶, θὰ

22. F o e r s t e r, *Libanii opera*, *Epist.* 1411 (XI, 452). *Orat.* XIV 41. XV, 45. XVII, 9. XXX, XLII, 7. XLII, 19.— G e f f c k e n, *Kaiser Julian* 83 - 84 ἔ.

23. *Augustin, De civ. Dei* V. 26. G e f f c k e n, *Kaiser Julian* 84 ἔ.

24. Κων. Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἰστορ. Β2, 154 ἔ. Β α σ ῖ λ ι ε φ - Σ α β ρ ᾶ μ η, Ἰστορία, σ. 77/9. 91/2. 106/7. Πβλ. K a r l B a u s, *Die Kirche von Nikäa bis Chalcedon*, 2^η ἄν., II, 23 ἔ. H a n s L i e t z m a n n, III, 80 ἔ.

25. G e f f c k e n, *Kaiser Julian*, σ. 89 ἔ.

26. J. B i d e z - G. R o c h e f o r t - C h r. L a c o m b r a d e, I - II (Paris 1924/64). *Julian. Briefe, griechisch-deutsch*, hrsg. von. B. Weis, München 1973, ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντος εἶναι αἱ ἐπιστ. 62, 78, 63 καὶ ἀπόστ. ἐπιστ. 49.

ἀναγνωρίση ὀφθαλμοφανῶς ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς προσεπάθει νὰ διαμορφώσῃ ἐν εἶδος Ἐκκλησίας κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἥτις ὅμως ὄφειλε νὰ στηρίζῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς καὶ νὰ διαδίδῃ μάλιστα ταύτην, μὲ κυριαρχοῦσαν ἀρχὴν μιᾶς ἀσθηρᾶς Ἡθικῆς²⁷, μὲ ἰδιαίτερον θέσιν διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς πρὸς τὸν πλησίον Ἀγάπης²⁸. Μὲ τὰς οἰονεὶ ποιμαντορικὰς ἐντολάς του ὁ Ἰουλιανὸς ἐπεδίωκεν ἀσφαλῶς ὡς τέρμα τῶν ἐπιδιώξεών του, ὅπως ἐλκύσῃ καὶ τοὺς χριστιανοὺς εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐθνικῆς τοῦ Ἐκκλησίας²⁹.

7. Διὰ νὰ καταδείξωμεν πόσον ὁ Ἰουλιανὸς ἔσφαλλεν ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς καταπολεμήσεως παντὶ τρόπῳ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπαναλαμβάνομεν τὴν περίπτωσιν τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Εἶναι πράγματι λίαν ἐνδιαφέρον τὸ πῶς διεστανρώθησαν οἱ δρόμοι τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ Ἀποστάτου Ἰουλιανοῦ. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἔζη ἤδη ἀπὸ ἐξαετίας μεταξὺ τῶν ἀναχωρητῶν τῆς Ἄνω Θηβαΐδος, διαφυγὼν τὴν σύλληψιν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις τὸν εἶχε καταδικάσει εἰς θάνατον! Δυνάμει ὅμως τοῦ περὶ ἀμνηστίας Νόμου τῆς 8ης Φεβρουαρίου τοῦ 362 τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ ἐπιτρέποντος τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς ἐξορίας τῶν πρότερον διωχθέντων καὶ καταδικασθέντων εἰς τὰς προτέρας των θέσεις, καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐποφεληθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἔδραν του. Ἡ ἐπιφυλαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ποιμνίου του ὑποδοχὴ ὑπῆρξε πράγματι θριαμβευτικῇ³⁰. Ὁ Μέγας οὗτος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀνέλαβε πάραντα τὰ ἐπίσημα καθήκοντά του. Συγχρόνως συνεκάλεσε σύνοδον, ἥτις ὥρισε τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποκαθίστα δὲ ταύτην

27. Hans Lietzmann, *Geschichte der alten Kirche*, Berlin 1938 III, 281. Ἰδὲ καὶ Λιβαν. ἐπιστ. 84 καὶ 89.

28. Ἀδτόθι.

29. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. IV, 3 καὶ 68 (M. 35, 533, 589 B: «μετὰ Ἡρόδην διώκτης καὶ μετὰ Ἰούδαν προδότης») ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Γρηγ. ὁ Ἰουλιανός!). Τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν χριστιανῶν, κατὰ μίμησιν τοῦ προσηλυτιστικοῦ ἔργου τῶν χριστιανῶν, ὁ Γρηγ. Ναζ. ἀποκαλεῖ πιθήκων μιμήματα (Ἀδτόθι, M. 35, 648/9, 111-112). J. Bidet, *L'empereur Julien. Oeuvres complètes, Les Belles Lettres* 1924, 1, 2, σ. 193, 20 ἑ.

30. Μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸν Γρηγ. Ναζ. ρητορικὴν δεινότητα περιγράφεται ἐν ἐνθουσιαστικῷ πνεύματι ἡ θριαμβευτικὴ ἐπάνοδος ἐκ τῆς ἐξορίας τοῦ εἰς θάνατον καταδικασθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, Μ. Ἀθανασίου, καὶ ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιῶντος ποιμνίου του ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑποδοχὴ: «Τοσοῦτον ἦν παρὰ πᾶσι τὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου σέβας· καὶ τοσαύτη τῆς μνημονευομένης εἰσόδου νῦν ἡ κατάπληξις» (M. 35, 1116/17. Λόγ. XXI, 29).

βάσει τῶν ἀποφάσεων τῆς Νικαίας³¹. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν ἀνέμενε ὁ Ἰουλιανός. Οὗτος ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Ἀθανάσιος, πλήρης ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως κατὰ τῶν διωκτῶν του, θὰ ἐπέστρεφε καὶ θὰ ἐξεστράτευε πρώτιστα πάντων κατὰ τῶν αἰρετικῶν, τῶν καὶ συκοφαντῶν του. Ἀλλ' ὁ συνετὸς Πατριάρχης ἄλλως ἐπολιτεύθη. Ἐσκέφθη ὅπως συμφιλίωσῃ μετὰ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας τοὺς ἡμικαριανοὺς, τοὺς ὁποίους διὰ περαιτέρω εὐφυνῶν διατυπώσεων ὡς πρὸς τὴν ἔννοια οὐσίης, φύσεως καὶ ὑποστάσεων ἢ προσώπων καὶ δι' ἐνθέρμων ἐνίοτε παραινέσεων ἐπέζητει νὰ ἐλκύσῃ μὲ τὸ μέρος του. Ἀλλὰ συγχρόνως ἠπέλιψε μὲ ἀφορισμοὺς ἐκείνους, οἵτινες θὰ ἐτόλμων νὰ θέσουν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐνὸς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ψευδῶν Θεῶν ἐκπεσόντος Κράτους³²! Πῶς ὁ Ἰουλιανὸς ἀντέδρασεν εἰς ταῦτα εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσωμεν. Ἐκτὸς τῶν ἐξάλλων καὶ ἐμπαθεστάτων ὕβρεων καὶ κατηγοριῶν κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου Πατριάρχου, κατεδίκασε τοῦτον καὶ πάλιν εἰς ἐξορίαν³³.

8. Τὸ μένος τῶν χριστιανῶν κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, μὴ ἐξαφανισθὲν ἄχρι καὶ σήμερον, μαρτυρεῖ δύο πράγματα: Πρῶτον, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς ἐπικινδύνου ἐχθροῦ τῆς πίστεως των· καὶ δεύτερον ὅτι αἱ καταβληθεῖσαι προσπάθειαι ἀναζωογονήσεως τοῦ θηήσκοντος Ἐθνισμοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀποστάτου Ἀυτοκράτορος, ἔπρεπε νὰ τὸν πείσουν ὅτι ἦσαν ἔωλοι, ἄκαιροι καὶ ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος. Πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ στρατοῦ του ἦσαν χριστιανοὶ καὶ τὰ δύο τρίτα τῶν ὑπηκόων του ἦσαν ἐπίσης βεβαπτισμένοι χριστιανοί. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν κατενόησεν ὁ Ἀποστάτης Ἀυτοκράτωρ, ἦλθεν ἡ Θεία Χάρις, χαριζομένη εἰς τὸν μεγαλεπίβολον τοῦτον ἄνδρα, νὰ ἀφαρπάσῃ τοῦτον ἐγκαίρως ἐκ τοῦ κόσμου, ἵνα μὴ περιέλθῃ ὕστερον εἰς κατάθλιψιν καί, διὰ τὴν μὴ προβλεπομένην ὑπ' αὐτοῦ πλήρη ἀποτυχίαν του, περιπέσῃ εἰς τὴν περιφρόνησιν καὶ τὸν χλευασμὸν τῶν μεταγενεστέρων.

9. Ἀρμόζει λοιπὸν καὶ σήμερον νὰ ἐπαναληφθῇ ὅ,τι ἡ χριστιανικὴ παράδοσις διέσωσεν, ὡς ἀπήχησιν τῆς ἀπαισιοδοξίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν ἱερέων, οἵτινες ἐστάλησαν ὑπ' αὐτοῦ νὰ ἐρωτηθῇ τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν διὰ τὴν δυνατότητα τῆς ἀναζωογονήσεως τῆς Ἐθνικῆς Θρησκείας καὶ Εἰδωλολατρείας καὶ ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν:

31. Σωκρ. Ἐ. Ἰ. III, 7 (M. 67, 389 - 396). Σφζομ., Ἐ. Ἰ. V, 7 (M. 67, 1232/3).

32. Πβλ. B i d e z, μν. ἔ., σ. 308. Ὅρα καὶ τοὺς ἀνωτέρω ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικούς.

33. Σφζομ., Ἐ. Ἰ. V, 15 (M. 67, 1256/60). B i d e z, ἔνθ' ἀν., ἐπιστ. Ἰουλιανοῦ, 55.

«Εἶπατε τῷ βασιλεῖ· χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ!»

III. ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

1. Ὁ,τι ὁ Μέγας Ἀθανάσιος δὲν ἐπέτυχεν, ἦτοι τὴν εἰρηνην τῆς Ἐκκλησίας· ὅ,τι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης παταγωδῶς ἀπέτυχε νὰ ἐπιβάλῃ, διὰ τῆς καταπολεμήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ Ἐθνισμοῦ χάριν δῆθεν τῆς εἰρήνης τοῦ Κράτους· τοῦτο ἐπέτυχεν ὁ Μέγας Βασίλειος. Παρὰ τῷ Ἀθανασίῳ τὸ βῆρος τῶν προσπαθειῶν του ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθῆς ἐρμηνείας τοῦ Χριστολογικοῦ προβλήματος, ἦτοι ἐπὶ τοῦ ὁμοουσίου τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα. Παρὰ τῷ Βασιλείῳ, δὲν ἦτο μόνον καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ δογματικὸν ζήτημα, ἀλλὰ τὸ πολὺν εὐρύτερας σημασίας θέμα ἢ πρόβλημα, ἦτοι ἡ ὀργάνωσις ἡ ἐσωτερικὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ποιμαντορικὴ δραῖσις, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐχαρακτήριζον τὰς προσπαθείας καὶ τοὺς ἀγῶνάς του. Ὅπως ὁ Ἀθανάσιος εἶχε νὰ ἀντιπαλαίῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίνον, οὕτω πῶς καὶ ὁ Βασίλειος εἶχε νὰ ἀντιπαλαίῃ πρὸς τὸν ἀρειανόφρονα αὐτοκράτορα Οὐάλεντα (364 - 378).

2. Ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως τοῦ ἀρειανόφρονος αὐτοκράτορος Οὐάλεντος εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Καισαρείας ἔδωκεν ἡ ἀπουσία τοῦ Μ. Βασιλείου, πρεσβυτέρου ὄντος, λόγῳ δυσαρεσκείας του πρὸς τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ Μ. Βασίλειος ἦτο ὁ ἰσχυρὸς πολέμιος τῶν Ἀρειανῶν³⁴. Μὲ τὴν ἀπουσίαν του ὁμοῦ οἱ ἀρειανόφρονες ἤρχισαν τοὺς ἀνταγωνισμούς των μετὰ τῶν ὀρθοδόξων. Οὗτοι εἶδον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Καισαρέων διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ εἰσηγήθησαν εἰς τὸν ὁμόφρονά των Οὐαλεριανὸν μὲ τὴν ἀνωτέρω πρόφασιν νὰ ἀπομακρύνῃ τῆς ἐπισκοπῆς τὸν Ὀρθόδοξον ἐπίσκοπον Εὐδόσιον. Οὕτω πῶς θὰ ἀπεκαθίστατο ἡ ἡσυχία κατ' αὐτοὺς εἰς τὴν τε-

34. Πβλ. A. Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, Paris 1930 III, 243 ἐ.έ. Κ. Γ. Μπώνη, *Βασίλειος Καισαρείας ὁ Μέγας*, σ. 59 ἐ., 61 ἐ. Τὸ 371/72, ὅτε ὁ Μ. Βασίλειος εὐρίσκετο ἐν Νικοπόλει, διελθὼν μάλιστα ἐκ Σεβαστείας πρὸς συνάντησιν τοῦ Εὐσταθίου Σεβαστείας, ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης (364 - 378) διήρξε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Καππαδοκίας εἰς δύο (σχετικῶς ὄρα Μπώνη, *Βασίλειος*, σ. 61, σημ. 1, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία). Πβλ. καὶ τὴν σήμερον ἐτι χρησιμωτάτην Πατρολογίαν τοῦ J. Hirsch, *Lehrbuch der Patrologie und Patristik*, 1881, II, 151 ἐ.έ.

ταραγμένην ἐπισκοπὴν Καισαρείας. Ἐπιπροσθέτως συνεβούλευον, ὅπως δοθῆ ἡ ἐπισκοπὴ εἰς Ἀρειανὸν ἐπίσκοπον. Τῇ ἐπεμβάσει ὁμοῦ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τοῦ φιλιτάτου καὶ συσπουδαστοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐματαιώθη ἡ πραγματοποίησις τῆς προθέσεως τῶν ἀρειανοφρόνων³⁵. Ὁ Γρηγόριος δι' ἐνθέρμον ἐπιστολῆς συνέστησεν εἰς τὸν Βασιλείου νὰ ἐπιστρέψῃ πάσαντα εἰς τὴν Καισάρειαν, ὅπερ οὗτος καὶ ἔπραξεν. Οὕτω πῶς ἀπεκατεστάθη καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ Βασιλείου³⁶. Οἱ ὀρθόδοξοι, παρόντος τοῦ Βασιλείου, ἠσθάνοντο πλέον ἐν ἀσφαλείᾳ. Ὁ Οὐαλεριανός, ὅστις ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 365³⁷ εὐρίσκετο τότε ἐν Καισαρείᾳ, ἀνεχώρησεν αἰφνιδίως, ἀναγκασθεὶς λόγῳ καὶ ἄλλων ἐσωτερικῶν πολιτικῶν αἰτίων³⁸. Ἀσφαλῶς καὶ ἡ ἐχθρική στάσις τῶν ὀρθοδόξων ἠνάγκασε τοῦτον νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀναχώρησίν του. Οἱ ὀρθόδοξοι, ἔχοντες νῦν ἰσχυρὸν ἡγέτην, τὸν Βασιλείου, συνεσπειρώθησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιταχθοῦν κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ἀρειανοφρόνων. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ Οὐάλεντος, παρὰ τὸ ὀλιγάριθμον αὐτῶν, δὲν ἐγκατέλειψαν τὰς ραδιουργίας των, οὐχὶ μικρὰς δὲ χλίσεις παρεμβάλλοντες εἰς τὸ ἐποικοδομητικὸν ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου.

3. Ὁ Μ. Βασίλειος ἀνέπτυξε παρὰ ταῦτα καταπληκτικὴν δραστηριότητα, ἐπὶ τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, ὀργανωτικοῦ, ποιμαντικοῦ, κοινωνικοῦ, διδακτικοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων πεδίων. Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσωμεν συνοπτικῶς τὴν γενομένην ὑπ' αὐτοῦ διαμόρφωσιν τῆς Θείας Λειτουργίας, ἣτις φέρει τὸ ὄνομά του³⁹. Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσωμεν τὰς δογματικὰς του διατυπώσεις, μάλιστα προκειμένου περὶ τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος καὶ τοῦ τὸ πρῶτον διατυπωθέντος δόγματος τοῦ τ ρ ὀ π ο υ ὑ π ἄ ρ ξ ε ω ς τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος.⁴⁰ Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσωμεν τὰς τεθείσας εἰς ἐφαρμογὴν περιφήμους Μοναχικὰς Διατάξεις του (Cοπ-

35. Ἰδὲ ἡμετέραν μελέτην: Β α σ ί λ ε ι ο ς, σ. 54 ἐέ.

36. Κ. Γ. Μ π ὄ ν η, μν. ἔ., σ. 49 - 50. Μ. 37, 49, ἐπιστ. Γ ρ η γ. Θ ε ο λ. ιστ' Εὐ σ ε β ί φ. Ἐπίσης ἐπιστ. ιζ' καὶ ιη' Β α σ ι λ ε ί φ. Ἐπίσης ἐπιστ. ιθ' Β α σ ι λ ε ί φ, παρὰ Μ. 37, 53. Γ ρ η γ., Ἐπιτ. εἰς Μ. Βασ. Μ. 36, 451, κ. 33. Ὅρα καὶ Σ φ ζ ο μ., Ἐκκλ. Ἰστ. 6, 15, παρὰ Μ. 67, 1332.

37. Πβλ. O t t o B a r d e n h e w e r, *Gesch. der altchristlichen Literatur*, 1902, III, 133. Μ π ὄ ν η, Βασ., σ. 50 ἐ.

38. Πβλ. Σ φ ζ ο μ., Ἐκκλ. Ἰστ. κ. 15 παρὰ Μ. 67, 1332. Μ π ὄ ν η, ἐνθ' ἄν., σ. 50 ἐ., 51 ἐ.

39. Μ π ὄ ν η, μν. ἔ., σ. 144|7, ἐνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

40. Μ π ὄ ν η, Βασ., σ. 77 ἐ. 81|5 (βιβλιωγρ.). Πβλ. H a n s F r e i h e r r v. C a m p e n h a u s e n, *Griechische Kirchenväter*, 1956², σ. 93 ἐέ.

stitutiones Monasticae), ἤτοι τοὺς 55 "Ο ρ ο υ ς κατὰ πλάτος καὶ τοὺς "Ο ρ ο υ ς κατ' ἐπιτομήν ἐκ 313 κεφαλαίων⁴¹. Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσωμεν τὴν καταπληκτικὴν τούτου δραστηριότητα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ, πρὸς διασφάλισιν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, δι' ἧς ἀνεδείχθη ὁ κατ' ἐξοχὴν εἰρηνοποιὸς ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης.

4. Ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξε πράγματι ὁ ὑπερακοντίσας τοὺς πάντας ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ. Παρ' αὐτῷ αἱ προσωπικαὶ φιλοδοξίαι καὶ αἱ κοσμικαὶ ἐπιδιώξεις εἰς οὐδὲν ὑπελογίζοντο. Πολὺν καλῶς ἐγνώριζεν οὗτος τὰς ἀπαιτήσεις τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκην διασφάλισεως τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Διὰ τοῦτο ἐμφανίζεται ὁ Βασίλειος μετριοπαθέστερος τοῦ στενοῦ φίλου του Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ⁴². Χάριν ἀκριβῶς τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἦλθεν εἰς ἐπαφήν δι' ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, τὸν ὁποῖον παρεκάλει, καθ' ὃν χρόνον εὐρίσκετο εἰς τὴν Δύσιν ἐν ἐξορίᾳ διατελῶν⁴³, ἵνα μεσιτεύσῃ ὁ ἴδιος πρὸς κατάπαυσιν τοῦ Μελετιανοῦ Σχίσματος⁴⁴, ὅπερ διήρει τὴν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας. Συγχρόνως ἐτόνιζεν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ Μελέτιος, ὁ φανατικὸς ὀπαδὸς τῆς Νικαίας, θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κανονικὸς ἐπίσκοπος, ὅσοι δὲ ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτοῦ, ὄφειλον νὰ ἀποδείξουν ὑπακοὴν καὶ ὑποταγὴν⁴⁵. Μετ' οὐ πολὺν ὁ Βασίλειος ἀπέστειλε καὶ τρίτην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον⁴⁶, διὰ τῆς ὁποίας τὸν παρεκάλει νὰ μεσιτεύσῃ, ὅπως ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀποστείλῃ ἱκανοὺς ἄνδρας πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας· καὶ συγχρόνως, ὅπως ἐρχόμενοι συμβάλουν πρὸς ἐξομάλυνσιν τῆς αἵρέσεως τοῦ Μαρκέλλου Ἀγκύρας⁴⁷. Καὶ πρὸς

41. Μ π ό ν η, μν. ἔ., σ. 85 - 96 (βιβλιογρ.).

42. Πβλ. C a m p e n h a u s e n, ἐνθ' ἀν., σ. 93.

43. Μ π ό ν η, ἐνθ' ἀν., σ. 55 ἔ. Μ. 31, 424, ἐπιστ. 66, 67, 69 παρὰ D e f e r r a r i, II, 26 ἔ., 32 ἔ., 36 ἔ.

44. Μ π ό ν η, ἐνθ' ἀν., σ. 55. Πβλ. καὶ σημ. 17.

45. Αὐτόθι.

46. Αὐτόθι.

47. Ὁ Μάρκελλος Ἀγκύρας († περὶ τὸ 374) ἐν τῇ Α' Οἰκίῳ. συνόδῳ τῆς Νικαίας (325) ἵσταται παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὡς πολέμιος τῶν Ἀρειανῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τοῦ ἀρειανικῶν φρονημάτων Ἀστερίου τοῦ σοφιστοῦ, περιέπεσεν εἰς κακοδοξίας, ἐργιζούσας τὸν Σαβελλιανισμόν. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος τοῦ 336 κατεδίκασε καὶ καθήρσε τοῦτον. Τὸ 340 ἔλθων εἰς Ρώμην ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Πάπαν Ἰούλιον ὀρθόδοξον ὁμολογίαν, ἀναγνωρισθεὶς δὲ ὀρθόδοξος ἐπανῆλθεν εἰς Ἀγκυραν, ἀλλὰ τὸ 347, διαταγῇ τοῦ αυτοκράτορος Κωνσταντίου ἐξωρίσθη καὶ πάλιν. Ἐκτοκε οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, εἰμὴ ὅτι ἔζησε καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 374 (Ἐ π ι φ., Πανάριον κ. 72, 1). Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον (De vir. ill. 86), ἔγραψε πολλὰ ἔργα

τὸν Πάπαν Δάμασον⁴⁸ ἐπεστείλατο ὁ Μ. Βασίλειος ἐτέραν ἐπιστολήν, παρακαλῶν αὐτόν, ὅπως πέμψῃ ἄνδρας εἰρηνοποιούς διὰ τὰ βοηθήσουν καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι σπουδαιότη, προσλαβοῦσα ἱστορικὴν σημασίαν, διότι — λεχθῆτω τοῦτο ἐν περιθωρίῳ — αὕτη προεκάλεσε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ προβλήματος τοῦ Παπικοῦ ἐκκλήτου⁴⁹, ὅπερ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Φωτίου ἐβάρυνεν οὐχὶ ὀλίγον εἰς τὴν διάσπασιν τῶν δύο πρεσβυγενῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Δυστυχῶς ὅμως πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καταβληθεῖσαι προσπάθειαι ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι οἱ Δυτικοὶ ἐδείχθησαν ἀμετάπειστοι, τοῦθ' ὅπερ ὁ Μ. Βασίλειος ἔψεξεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ διὰ λίαν ταπεινωτικῶν ἐκφράσεων, ἐλέγξας τοὺς Δυτικοὺς ἐπὶ ὑπεροφίᾳ.

5. Ὁ Μ. Βασίλειος πάντως οὐδὲν παρέλειψε διὰ τὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο τὰ μέγιστα ἐπικράνθη, ὅταν ὁ ἀρειανόφρων αὐτοκράτωρ Οὐάλης, εἴτε ἐκ λόγων δῆθεν πολιτικῆς σκοπιμότητος, εἴτε λόγω ἐχθρότητος πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τῆς ἐνότητος τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅπερ καὶ πιθανότερον, διήρσε τὴν Ἐπαρχίαν τῆς Καππαδοκίας εἰς δύο μέρη. Ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐξημύωθη ἡ Ἐπισκοπὴ τῆς Καισαρείας⁵⁰. Καὶ δὲν εἶναι

διαφόρων ὑποθέσεων. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται τὸ ἔργον Περὶ τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας. Ἐπίσης τὸ Περὶ σαρκώσεως καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, ψευδονόμως εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον ἀποδιδόμενον, θεωρεῖται σήμερον ὡς ἔργον πιθανώτατα τοῦ Μαρκέλλου. Βιβλιογρ. Ἐκδ. ἐν τῇ ΒΕΠΕΣ (ὑπὸ τῆς Ἀποστ. Διακονίας) τ. 29, 177 - 214 τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἔργων τοῦ Μαρκέλλου. Ἐπίσης καὶ τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, τὰ κατὰ Μαρκέλλου ἀποσπάσματα (αὐτόθι 29, 11 - 167). Πάντα ταῦτα κατὰ τὴν ἔκδ. τοῦ *Erich Klostermann*, *Gegen Marcell*, in *d. Preussischen Akademie der Wissenschaften Leipzig*, 1906: *Eusebius Werke*. Νεωτάτην βιβλιογραφίαν ἰδὲ ἐν *Altaner-Stuibler*, *Patrologie* 1978^s, σ. 289, 1 καὶ 606.

48. *Deferrari* II, 48 - 52, ἐπιστ. 70. Πβλ. *Κ. Γ. Μπόνη*, ἐνθ' ἂν., σ. 55.

49. Περὶ τοῦ ἐκκλήτου ὄρα: Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, Οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι, ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 223 ἔ. *Κων. Μ. Πάλλη*, Πονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδ. Ἀνατολ. Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 565 - 574. *Lexikon für Theol. u. Kirche*, Freiburg 1958, II, 283. *Μίλας* - Ἀποστολοπούλου, Ἐκκλησ. Δίκαιον, ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 673 καὶ 705 (Ἐφεσις). Ὅρα περαιτέρω *J. Hergentröther*, *Photius Patriarch v. C|pel*. Regensburg 1867, II, 132/49. *Du Cange*, *Glossarium* λ. ἔκκλήτου, σ. 365/6. *Hans-G. Beck*, *Kirche u. Theol. Lit.*, 1959, σ. 81, 2 (βιβλιογρ.). *G. W. H. Lampe*, *D. D. Patristic Greek Lexikon*, Oxford 1961, σ. 433 (λ. ἔκκλήτου παρὰ τοῖς Πατράσι).

50. *Κ. Γ. Μπόνη*, μν. ἔ., σ. 56 ἔ.

μόνον τοῦτο ὁ Οὐάλης, τὸν ὁποῖον ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς κατηγορεῖ ὡς συνεχιστὴν τῶν διωγμῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου⁵¹, ἐπεζήτησε τὴν παντὶ τρώ-
 πω, ἀκόμη καὶ διὰ βιαίων μέτρων καὶ ἀπειλῶν, ἐπιβολὴν τοῦ Ἀρειανισμοῦ εἰς
 ὅλην τὴν Καππαδοκίαν. Ἀλλ' ἀπέτυχε παταγωδῶς, διότι ἀντεμετώπισε τὴν ἀκα-
 τάβλητον εἰς σθένος μορφὴν τοῦ Μ. Βασιλείου. Ὁ Οὐάλης ἀπέστειλε τὸν σατρά-
 πην του Μόδεστον εἰς τὸν Μ. Βασίλειον, ὅστις δι' ἀπειλῶν προσεπάθησε νὰ ἐκ-
 βιάσῃ τὸν Μέγαν Ποιμενάρχην. Ἀλλ' ὁ Μόδεστος, δεχθεὶς τὴν ἀντεπίθεσιν τοῦ
 ἰσχυροῦ Βασιλείου, μὲ λόγους καταπλήξαντας τοῦτον καὶ ἔκτοτε εἰς τὴν ἱστορίαν
 ἀναγραφέντας, ἤραγκάσθη νὰ φύγῃ ὡς κύνων, ἔχων τὴν οὐράν του ὑπὸ τὰ σκέλη,
 ἐγκαταλιπὼν τὴν Καισάρειαν⁵². Ὁ Οὐάλης ἀπεφάσισε τότε, τῇ ἐπιδράσει καὶ ὑπο-
 δείξει τοῦ κύκλου τῶν ὀπαδῶν του, πλήρης ὀργῆς, νὰ ἐξορίσῃ τὸν Βασίλειον. Ἀλλὰ
 καὶ πάλιν παρητήθη τῆς ἀποφάσεώς του ταύτης, ὅταν ὁ Βασίλειος, κατὰ θαυμα-
 στὸν τρόπον, κληθεὶς ἀπήλλαξεν ἀπὸ ὑψηλὸν πυρετὸν τὸν ἐν κινδύνῳ εὐρισκόμενον
 ἐξ ἀσθενείας υἱὸν του⁵³.

6. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος συνέβαλεν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν
 ἀκριβῆ διατύπωσιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ δόγματος τῆς Νικαίας περὶ τοῦ Τριαδικοῦ.
 Εἶναι πάντως χαρακτηριστικὸν διὰ τὸν συνετὸν ἄνδρα, ὅτι ὅταν ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ
 Γρηγορίου περὶ τοῦ ὁμοοσίου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐδίστασε νὰ συμ-
 περιλάβῃ τὸν ὄρον τοῦτον εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας⁵⁴, ἂν καὶ εἰς ὅλα του τὰ
 συγγράμματα καὶ τὰς ἐπιστολάς του ἀντεπροσώπευε πλήρως τὴν ὁμοοσιό-
 τητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ὄρον ὁμο-
 ούσιος τῷ Πατρὶ⁵⁵ διὰ τὸ Ἁγιον Πνεῦμα. Διὰ τὴν ἐδίσταξιν νὰ προβῇ δημο-
 σία εἰς τὴν ὁμολογίαν ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίστευεν; Ἀπλούστατα καὶ ἐν τῷ
 ζητήματι τούτῳ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν του περισσότερον τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐσω-
 τερικὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, παρὰ νὰ δώσῃ ἀφορμὴν νέας ἀναταραχῆς εἰς τοὺς
 φιλέριδας αἵρετικούς. Κατὰ τὴν συνετὴν ἀντίληψιν λοιπὸν καὶ τὴν ὀρθοφροσύνην
 τοῦ Μεγάλου Ποιμενάρχου, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἔλθει ὁ κατάλληλος χρόνος, ὅπως καὶ
 ἡ ὀρθόδοξος αὕτη δογματικὴ ἀλήθεια περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διατυπωθῇ ἐπι-
 σήμως διὰ τινος συνόδου⁵⁶.

51. Γρηγ. Ναζ., Ἐπιτ. εἰς Μ. Βασ. (Μ. 36, 536/7 κ. 43).

52. Αὐτόθι (Μ. 36, 560/1).

53. Κ. Γ. Μπόνη, ἐνθ' ἀν., σ. 64 ἐ. (ἐνταῦθα καὶ αἱ πηγαί).

54. Κ. Γ. Μπόνη, μν. ἔ., σ. 79 ἐ.

55. Κ. Γ. Μπόνη, ἐνθ' ἀν., σ. 80.

56. Altaner-Stuibler, Patrol. σ. 291 β. Κ. Γ. Μπόνη, μν. ἔ., σ. 81 ἐ.

7. Ὅτι τὸν Μ. Βασίλειον διακρίνει τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τοῦτο ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ του μετριοπάθεια καὶ ἡ σώφρων, ὅσον καὶ συγκεκριμένη στάσις αὐτοῦ, προκειμένον περὶ δογματικῶν προβλημάτων, ἅτινα ἠδύνατο νὰ διαταράξουν τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ στάσις αὐτοῦ καὶ ἡ τακτικὴ, ἦν ἠκολούθει εἰς τὰ ἐπίκαιρα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, κρινομένη ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται ἀπολύτως δεδικαιολογημένη καὶ συνετή. Ἡ ὄλη του πολιτικὴ ἔναντι τῶν Ἀρειανοφρόνων στέφεται ἐν τέλει ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Τὸ ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα, ὅπερ ἴστατο ὀπισθεν τοῦ Μ. Βασιλείου ἐβοήθησεν αὐτὸν τὰ μέγιστα πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας ἀγῶνων του. Ἡ τεραστία δὲ ἐκτίμησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ποιμνίου του ὡς σοφοῦ καὶ ἰσχυροῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου καὶ ὡς ἀνθρωπιστοῦ, ἐπῆρξαν τὸ κῦρὸς του εἰς ἐπίτευξιν τῶν ἐπιτυχιῶν του. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξεν ὁ ἰδεώδης ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης, εἶναι πανθολογούμενον ἱστορικῶς καὶ εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ ἡ κατανόησις τοῦ Μεγαλείου του. Ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξε προσεκτικὸς καὶ μεμετροημένος, ἐν συνέσει σταθμίζων τὰς ἀποφάσεις του.

* * *

8. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὀρθῶς ἀπεφάσισε νὰ ἀποτίσῃ τὸν ὀφειλόμενον φόρον τιμῆς καὶ ἀναγνωρίσεως εἰς τὸν μέγιστον ἄνδρα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν σοφὸν Ἑλληνα Ἀρχιεπίσκοπον Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας. Οὔτε ὁ χρόνος, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ τόπος ἐπιτρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν εὐρύτερον περὶ τὴν μεγάλην προσωπικότητά του. Διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶ νὰ ἐξάρω ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ὅση μοι δύναμις τὸν Μ. Βασίλειον, παρέχων συνοπτικὴν εἰκόνα τοῦ ἐνδόξου ἐκκλησιαστικοῦ Πατρός. Τὸ Μεγαλεῖον τοῦ Βασιλείου δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ συνδυαζόμενον πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικο-πολιτικοὺς ἀγῶνας τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον οὗτος διεδραμάτισεν ἐν αὐτοῖς. Φαινομενικῶς ὁ Βασίλειος, ὡς ἐκκλησιαστικοπολιτικὸς ἀνὴρ θεωρεῖται μὴ ἐπιδειξάμενος τὴν ἀταλάντευτον ὀρμὴν τοῦ σιδηροῦ καὶ χαλκεντέρου Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου. Καὶ ὡς Θεολόγος ἐπίσης κρίνεται ὑπὸ τινων ὡς μὴ κατέχων τὴν πολυμέρειαν τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του Γρηγορίου τοῦ Νύσσης. Ἀκόμη καὶ ὡς μοναχὸς πιστεύεται ὅτι δὲν ἔφθασε τὴν ἀφοσίωσιν τῶν μυστικῶν Πατέρων. Ἀπασαί αἱ κρίσεις αὗται εἶναι καθ' ἡμᾶς λανθασμένα καὶ ὄζον προκαταλήψεως καὶ διαθέσεως δυσμενοῦς θεωρήσεως ὠρισμένων μεμονωμένων περιπτώσεων. Πᾶσαι αἱ ἐσφαλμένα κρίσεις ὀφείλονται ἐπίσης εἰς τὸ ὅτι παραγνωρίζουν τὴν πρωταρχικὴν αἰτίαν τῆς ἀναπτυχθείσης δραστηριότητός του ἐπὶ τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου. Ἡ αἰτία τοῦ μεμετροημένου τῶν ἐκδηλώσεών του εἶναι ἡ ἔμφυτος σοφία καὶ ἡ σύνε-

σις αὐτοῦ, μεθ' ὧν ὄφειλε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν προσταγὴν τῆς στιγμῆς, ὅπως καὶ ἡ ἀναγκαία συμμόρφωσις αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὑψηλῆς του θέσεως. Πάντα ταῦτα ἀναγκάζουν τοῦτον νὰ χαράξῃ ἰδίαν τακτικὴν στρατηγικῆς. Ὅσακις ἔκριεν ἀναγκαῖον, ἀδιοπεριωρίζετο, ἐπέχων εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξῃ τὰ πλούσια χαρίσματά του.

9. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ, ἣν ὄφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ, ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν του δυσχερεστάτη καὶ ἔχρηζε λεπτῶν καὶ ἐπιδεξίων χειρισμῶν διὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν τὰ εἰς μέσον ἐμφανιζόμενα ἐκβιαστικά προβλήματα. Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὰς δυσχερεῖς ταύτας περιστάσεις ἀνεδείχθη οὐ μόνον εὐφυῆς, ἀλλὰ καὶ διορατικὸς καὶ προνοητικὸς, βαθύτερος δὲ καὶ τιμιώτερος τῶν πλείστων συναδέλφων του Ἐπισκόπων. Ὁ Βασίλειος συνελάμβανεν ἐν ὁράματι τὸ σύνολον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἀπεριορίστου τοπικῆς ἢ χρονικῆς διαρκείας. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἢ εἰς εὐρείαν κλίμακα ταχεῖα διάδοσις καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τῶν κατὰ τόπους Μητροπόλεων συγκλήσεως ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχιακῶν ἢ τοπικῶν συνόδων. Εἰς αὐτὸν ἐπίσης ὀφείλεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία κατώρθωσε νὰ καταστῇ ἰσότιμος πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν· οὕτω πως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἠδυνήθη νὰ στερεώσῃ παραλλήλως πρὸς τὸ Κράτος τῆς Πολιτείας καὶ τὸ Κράτος τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται τὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἠδυνήθη νὰ πανηγυρίσῃ τὸν θρίαμβόν της· τὸν θρίαμβον τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦ ὀρθοδόξου θεολογικοῦ βίου καὶ τῆς πνευματικῆς Ἐλευθερίας! Οἱ πλείστοι τῶν Ἐπισκόπων τῆς ἐποχῆς του ἢ ἦσαν κοσμοφυγάδες, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὴν στενὴν ἀντίληψιν τῶν ἀσκητικῶν τάσεων ἢ ἦσαν κεκλεισμένοι εἰς ἑαυτούς, ἄκαιρον καὶ ἀνεπίτρεπτον διστακτικότητα ἐπιδεικνύμενοι. Οὗτοι ἠρνοῦντο νὰ θέσουν χεῖρα ἐπὶ τῶν σοβαρῶν καὶ ἐπικινδύνων ὑποθέσεων καὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἱκανοποιημένους ἐν τῇ αὐταρεσκειᾷ των! Ὁ Μ. Βασίλειος ὄλωσ τὸνναντίον! Ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ συνέσει του γνωρίζει πότε καὶ πῶς θὰ ἐνεργήσῃ, μὴ ὀρρωδῶν πρὸ τοῦ οἰουδήποτε κινδύνου. Ἀλλ' ὡς διορατικὸς προβλέπει, διαισθανόμενος τὴν ἐπερχομένην ἀλλαγὴν τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἄρδην μεταβολὴν τῶν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας διαθέσεων τῆς Πολιτείας. Μετὰ τὸν Ἰουλιανὸν τὸν Ἀποστάτην καὶ μετὰ τὸν ἀρειανόφρονα Οὐάλαντα, ἡ μεταβολὴ ἐπῆλθε ραγδαία διὰ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου, ἀκριβῶς ὡς προέβλεψεν ὁ Βασίλειος.

10. Καὶ μία ἄλλη πτυχὴ τοῦ ἰδεολογικοῦ κόσμου τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι ἀξία ἰδιαίτερας ἐξάρσεως. Διακαῆς πόθος τούτου ἦτο ἡ ἐπίτευξις τῶν ἰδεωδῶν τοῦ πρωταρχικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπὶ τε τοῦ δογματικοῦ καὶ θεολογικοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου διὰ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὄλη του Θεολογία περὶ τὰ

δύο ταῦτα καίρια θέματα περιστρέφεται, ἐνοραματιζομένη ἐν παντὶ καὶ πάντοτε τὴν πρὸς τὴν αἰωνίαν τελειότητα κλήσιν ὅλων τῶν χριστιανῶν. Ἀκριβῶς δὲ πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἰδεώδους τούτου ἐκάρη καὶ οὗτος μοναχός. Ἄλλ' ὡς μοναχὸς ὁ Βασίλειος δὲν αὐτοπεριορίζεται εἰς τὸν στενὸν ἀσκητικὸν κύκλον τῶν ὀπαδῶν του. Οὗτος ἐν τῷ κύκλῳ τῶν μοναχῶν διαβλέπει τὸν κοινοτικὸν («πυρῆνα») ἀνανεώσεως δι' αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἡ ἀνανέωσις αὕτη ἐπιτυγχάνεται κατ' αὐτὸν οὐχὶ ἐν τῇ φυγῇ καὶ τῇ μονῶσει, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας, μὲ πρότυπον τὴν πρώτην ἐκκλησιαστικὴν ομάδα τῶν πιστῶν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν. Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον ὁ μοναχὸς κύριον ἔργον ὀφείλει νὰ ἔχη τὴν ἄσκησιν τῆς Ἀγάπης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὀρθῆς πορείας τοῦ μοναχικοῦ βίου, συνέταξεν οὗτος τοὺς μοναχικοὺς («Κανόνας»), δι' ὧν ἡ μοναχικὴ ἄσκησις ἐμφανίζεται ὡς ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν εὐαγγελικὴν τελειότητα· ἐξ αὐτῆς δὲ ἀναμένεται καὶ ἡ ἀνανέωσις τῆς Θεολογίας. Αἱ ἀτελεύτητοι δογματικαὶ ἔριδες δὲν ἐπιτυγχάνουν τὸ πλεόν οὐσιῶδες τῆς χριστιανικῆς Πίστεως, ἦτοι τὴν ἐπίτευξιν τῆς Ἀρετῆς καὶ τῆς Ἀγιότητος. Μόνον οὕτω δύνανται ἐκ τῶν ἔσω νὰ κατανηκηθοῦν καὶ οἱ αἰρετικοί. Στροφή λοιπὸν πρὸς τὴν Βίβλον καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῆς εἶναι τὸ κύριον μέλημα τοῦ τε μοναχοῦ, ἀλλὰ καὶ παντὸς χριστιανοῦ.

* * *

11. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Βίβλος καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις ἐθεωροῦντο ἤδη κατὰ τὸν β' αἰῶνα ὡς δύο κίονες, ἐφ' ὧν ἐπαγιοῦτο τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ὁριγένης λαμβάνει τὴν Παράδοσιν ὡς πρωταρχικὴν ἀφετηριαν περαιτέρω ἀναπτύξεως τῶν θεολογικῶν ἀναζητήσεων καὶ προβλημάτων. Ὁ Εἰρηναῖος θεωρεῖ τὴν Παράδοσιν παγιοθεῖσαν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Ἐπισκόπων καὶ ἐπομένως ἀποτελοῦσαν ἄριστον ἀποδεικτικὸν καὶ ἀπολογητικὸν μέσον ἐπιβεβαιώσεως τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ἐπιθυμεῖ τὸν περιορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς Παραδόσεως, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν ἀθθαίρετον ἐφαρμογὴν ταύτης ἔξω τῆς Βίβλου. Εἶναι, λέγει, ἐπιθυμία τῶν αἰρετικῶν νὰ ἐπιδίδονται εἰς νεωτεριστικὰς θεωρίας, ὀδηγούσας εἰς σύγχυσιν καὶ αἰρετικὴν κακοδοξίαν. Πολλοὶ τῶν Θεολόγων, λέγει ὁ Βασίλειος, θέτουν ἐρωτήματα καὶ ἀνιχνεύουν ἐρμηνείας προβλημάτων, οὐχὶ διότι ἐπιθυμοῦν νὰ προσδιορίσουν τὴν ἀλήθειαν τῆς Πίστεως, ἀλλὰ μόνον χάριν διαλόγου καὶ αὐτοπροβολῆς. Ὁ Μ. Βασίλειος, στεντορεῖα τῇ φωνῇ, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς αἰρετικοὺς Πνευματομάχους, λέγει: «Ἄλλὰ μὴ χωρὶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· δυσωπήτω σε ἡ Παράδοσις· ὁ Κύριος οὕτως ἐδίδαξεν, Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, Πατέρες διετήρησαν, Μάρτυρες ἐβεβαίωσαν· ἀρκέσθητι λέγειν, ὡς ἐδιδάχθης καὶ μὴ μοι τὰ σοφὰ ταῦτα» (Μ. 31, 621 Β).

12. Ὁραιότατα ἐκφράζεται ὁ Βασίλειος καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν του 140,2 Πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας. Μίαν συμβουλὴν δίδει εἰς ὄλους τοὺς χριστιανούς, νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῆς Ὁμολογίας, ἣν δίδουσι κατὰ τὸ Βάπτισμα, παραμένοντες οὕτω πιστοὶ εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Νικαίας. Ἡ σταθεροποίησις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Α' καὶ Β' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ἐπισημαίνουσι καὶ τὴν στενὴν συνόφασιν Βίβλου καὶ Παραδόσεως. Τὸν Βασίλειον ἐν μέγα πρόβλημα ἀπασχολεῖ, ἡ εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας. Εἴτερ τις καὶ ἄλλος ἐγνώριζε τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν δογματικῶν ἐρίδων καὶ τὴν ἐπικίνδυνον ἐπίδρασιν τῶν αἰρετικῶν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἥτις παρασυρομένη πολλὰκις, ἐστρέφετο ἐνίοτε μὲ μένος καὶ ὀργὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὀρμωμένη δῆθεν ἐκ τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος, τῆς ἡσυχίας δηλαδὴ τοῦ ἄχανοῦς Κράτους της. Ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος τῆς Ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ἐλευθερίας τῆς Συνειδήσεως τῶν χριστιανῶν, τῆς Ἐλευθερίας τῆς Σκέψεως καὶ τῆς Θεολογίας, ἀλλ' ὑπὸ ἓνα ὄρον· τῆς μὴ ἐκτροπῆς ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς Βίβλου καὶ τῆς ἐκ τῶν Πατέρων διατηρηθείσης Ἱερᾶς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως. Ἀγωνίζεται κατὰ τῶν αἵρέσεων. Ἀγωνίζεται κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν. Ἀγωνίζεται κατὰ τῶν παρακεκινδυνευμένων θεολογικῶν ἀκροτήτων καὶ δοξασιῶν καὶ ἀπολογεῖται ὑπεραμνόμενος τῶν Ἀληθειῶν τοῦ Ἐδαγγελίου καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁργανώνει, ὡς εἴπομεν, τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁργανώνει τὴν κοινωνικὴν καὶ φιλανθρωπικὴν δρασίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁργανώνει τὰς συνάξεις καὶ τὰς ἐν συνόδοις συγκεντρώσεις τῶν Ἐπισκόπων. Κηρύττει καὶ διδάσκει τὰ πλήθη καὶ μάλιστα τοὺς Νέους τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ παροτρύνει τοὺς πάντας εἰς ἐπίτευξιν τῶν ἰδεωδῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τῆς ἐν τῷ βίῳ ἀσκήσεως τῶν Ἀρετῶν.

* * *

13. Ὅσα καὶ ἂν ἐκθέσω περὶ τοῦ ἐνδόξου Πατρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Ὁρθοδοξίας, Βασιλείου τοῦ ὄντως Μεγάλου ἀνδρός, δὲν ἀποτελοῦν ἢ ὠχρὰν σκιαγραφίαν τῆς ἀφθάστου εἰς Μεγαλεῖον προσωπικότητός του. Εἷς ἄνθρωπος ἀπῆλθε τοῦ κόσμου! Καὶ ὅμως ζῆ ἔκτοτε ἐν τῷ κόσμῳ διδάσκων καὶ παραινῶν διὰ τῶν μεστῶν εἰς σοφίαν καὶ χάριν συγγραμμάτων του. Ἡρωτήθην κάποτε ἀπὸ τοὺς φοιτητάς μου, ποῖον εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου, καὶ ἀπήνησα· ὅλα! Ἡρωτήθην καὶ πάλιν· («εἶς, ποῖον ἐξ ὅλων προτιμᾶτε;») Καὶ ἀπήνησα· τὰς Ἐπιστολάς του, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς ἐν κατόπτρῳ ἀντανακλῶνται ὅλα τὰ πλούσια χαρίσματα τοῦ σοφοῦ καὶ ἁγίου ἀνδρός!. Εἷς ἄνθρωπος ἀπῆλθεν, ὅστις εἰς τὰς ἀνθρωπίνους δυνατότητας τοῦ Νοῦ καὶ τῆς καρδίας ὑπερη-

κόντισεν ἀπαξάπαντας τοὺς συγχρόνους του! Εἰς ἡμᾶς δὲ τοὺς μεταγενεστέρους κατέλιπε τὴν ὥραϊαν καὶ ἀπαστρέπτουσαν ἐκ τῶν ἀρετῶν ἀγίαν Μορφήν του! Ὁ Μέγας Βασίλειος ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχη ἔσαι τὸ ἀληθὲς καὶ ἄσειστον προτείχισμα τῆς χριστιανικῆς Ἀληθείας καὶ Ὁρθοδοξίας! Ἐν σταθερὸν καὶ ἀσφαλὲς προτείχισμα καὶ ὄχυρόν, ἅμα δὲ καὶ ἀμετακίνητον στήριγμα τῆς εἰς Χριστὸν Πίστεως! Εἰς πιστὸς βοηθὸς τῶν φίλων καὶ ἀγαπῶντων αὐτὸν ὁμοϊδεατῶν του! Εἰς ἄκαμπτος καὶ ἀκαταγώνιστος ἀντίπαλος τῶν παρεκτρεπομένων αἵρετικῶν! Εἰς ἐχθρὸς ὄλων τῶν νεωτεριστῶν καὶ ἐκμονοδερμιστῶν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, οἵτινες μὲ νεολογισμοὺς καὶ ἐξεζητημένους ὅρους ὀδηγοῦν τοὺς ἀδαιεῖς εἰς διολισθήσεις καὶ ἐπικινδύνους ἐκτροπὰς ἐκ τῆς ὀρθοδόξου Πίστεως! Ὁ Μ. Βασίλειος λοιπὸν ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει εἰς ἄγρυπτος φρουρὸς τῶν Πατερικῶν Παραδόσεων, Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἁγίου τούτου ἀνδρὸς καθορᾶται ἡ ἀρχαία Μορφή τοῦ ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ἡ γ έ τ ο υ, ἀληθῶς ἰ σ α π ο σ τ ὀ λ ο υ!

14. Ἐν λατρευτικῷ πνεύματι, ἀποτίων ἐν ταπεινότητι καὶ ἐγὼ τὸν ὀφειλόμενον φόρον σεβασμοῦ, ἐπιθυμῶ νὰ κατακλείσω τὸν ἐπὶ τῇ πανηγυρικῇ ἐκδηλώσει τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ τούτου Ἰδρύματος τῆς Χώρας πρὸς τὸν μέγαν καὶ σοφὸν Πρωθιεράρχην Βασίλειον λόγον μου, μὲ τοὺς αὐτοὺς τοῦ ἰδίου λόγους, οὓς οὗτος διετύπωσεν ἐπὶ τῇ ἐκδημίᾳ τοῦ συνεπισκόπου καὶ στενοῦ φίλου του Μουσωνίου. Οἱ λόγοι οὗτοι ἀποτελοῦν ἀληθῆ εἰκόνα οὐ μόνον τοῦ ὑμνουμένου καὶ ἐγκωμιαζομένου Ἐπισκόπου, ἀλλ' ἐξ ἀντανακλάσεως διαζωγραφίζουσι καὶ τὴν εἰκόνα τῆς πλουσιωτάτης εἰς χαρίσματα Μορφῆς τοῦ Βασιλείου. Ἴδου καὶ οἱ λόγοι του : «Οἶχεται ἀνὴρ διαφανέστατα δὴ τῶν καθ' ἑαυτὸν πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὑπερενεργῶν ἀγαθοῖς! Ἔρεισμα Πατρίδος, Ἐκκλησιῶν κόσμος, στῦλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς Ἀληθείας, στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν Πίστεως, οἰκείους ἀσφάλεια, δυσμαχότατος τοῖς ὑπεναντίοις, φύλαξ πατρῶων θεσμῶν, νεωτεροποιίας ἐχθρὸς· ἐν ἑαυτῷ δεικνύων τὸ παλαιὸν τῆς Ἐκκλησίας σχῆμα, οἷον ἀπὸ τινος ἱεροσπεποῦς εἰκόνας τῆς ἀρχαίας καταστάσεως, τὸ εἶδος τῆς ὑπ' αὐτὸν Ἐκκλησίας διαμορφῶν⁵⁷)!

57. Ἐπιστ. 28 : Τῇ Ἐκκλησίᾳ Νεοκαισαρείας παραμυθητικῇ. Ἐργαφὴ τὴν ἀνοιξὶν τοῦ ἔτους 368. Παρὰ Ροῦ J. Deferrari, Ph. D., Saint Basil, The Letters, Cambridge, Mass. 1950, I, 160.

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, ΟΙ ΔΥΤΙΚΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ Ο ΡΩΜΗΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΙΡΗ

Πρώτιστα πάντων ἐπιθυμῶ νὰ συγχαρῶ τὸν ἀγαπητὸν συνάδελφον κ. Μπόνην διὰ τὴν λίαν ἐμπεριστατωμένην ὁμιλίαν του περὶ τῆς μεγαλοουργοῦ δράσεως τοῦ ὄντως μεγάλου ἱεράρχου καὶ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου ἁγίου Βασιλείου, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς χιλιοστῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς μεταστάσεως αὐτοῦ πρὸς Κύριον. Εἰδικιώτερον ὁ κ. Μπόνης ἐξήτασε τὰ κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον ἐν σχέσει πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον καὶ τὸν Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην, προβὰς ἅμα καὶ εἰς γενικὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ, εἰς ἐμὲ δὲ ἐναπόκειται νῦν νὰ παρουσιάσω διὰ βραχέων ἑτέραν τινὰ πτυχήν καὶ διάστασιν τῆς πολυπύχου καὶ πολυδιαστάτου καὶ πολυσυνθέτου δραστηριότητος τοῦ ἱεροῦ τούτου Πατρός, ἥτοι τὴν στάσιν αὐτοῦ ἔναντι τῶν δυτικῶν ἐπισκόπων καὶ ἰδίως τοῦ τότε ἐπισκόπου Ρώμης Δαμάσου (366 - 384). Τοῦτο πράττω ἐξ ἀφορμῆς τῆς συζητουμένης κατ' αὐτὰς καὶ συγκινοῦσης τὸν θρησκευόμενον Ὁρθόδοξον Ἑλληνικὸν λαὸν συνάφους διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τοῦ λεγομένου «κράτους» τοῦ Βατικανοῦ, ἀγνοηθείσης προκλητικῶς παρ' ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων τῆς μόνης ἀρμοδίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου θρησκευτικοῦ θέματος Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, ὡς μὴ ὄφειλε βεβαίως. Θὰ προσπαθῆσω δὲ νὰ μεταφέρω ἐνταῦθα αὐτούσιον τὸ σχετικὸν μῆνυμα τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀφήρων νὰ ὁμιλήσωσιν αὐτὰ τὰ κείμενα αὐτοῦ καὶ καταλείπων εἰς τοὺς ἐπαίοντας τὴν συναγωγὴν τῶν προκνηπτόντων ἀναγκαίων συμπερασμάτων καὶ διδαγμάτων περὶ τῆς τηρητέας καὶ σήμερον στάσεως ἡμῶν ἔναντι τοῦ ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως ἀνυποστάτου «κράτους» τοῦ Βατικανοῦ.

I

Κατὰ τὴν ἐποχὴν, λοιπόν, τοῦ Μ. Βασιλείου (δεύτερον ἡμῖν τοῦ τετάρτου αἰῶνος) ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς ὁ Ἀρειανισμὸς, ὅστις, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ ἀρειανίζοντος αὐτοκράτορος Οὐάλεντος, ἔτεινε νὰ ἐπιβληθῇ ἐν αὐτῇ, ἐξαφανίζων τὴν ὀρθόδοξον «πίστιν τῆς Νικαίας», τὴν καθορισθεῖσαν ὑπὸ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διὰ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν συμβόλου τῆς πίστεως, ὑποβληθέντων ὑπὸ δεινὸν διωγμὸν τῶν πιστῶν ὀπαδῶν αὐτῆς Ὁρθοδόξων. «Τρισ-

καιδέκατον γὰρ ἔτος ἐστίν, ἀφ' οὗ ὁ αἰρετικὸς ἡμῖν πόλεμος ἐπανεστῆ», καθ' ὃν οἱ ἀνατολικοὶ Ὁρθόδοξοι τὰ πάνδεινα «πάσχουσι διὰ τὸ τῆς πονηρᾶς ζύμης Ἄρειου γενέσθαι μὴ καταδέχεσθαι», γράφει ὁ Μ. Βασίλειος¹. Διαζωγραφεῖ δὲ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του πρὸς τοὺς «δυτικούς ἐπισκόπους»² διὰ μελανωτάτων χρωμάτων τὴν δημιουργηθεῖσαν λίαν τεταραγμένην κατάστασιν καὶ δογματικὴν σύγχυσιν καὶ τοὺς σκληροὺς διωγμοὺς τῶν Ὁρθοδόξων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐν τῇ ὁποίᾳ «καταπεφρόνηται τὰ τῶν Πατέρων δόγματα, ἀποστολικαὶ παραδόσεις ἐξουθένηται, νεωτεροποιῶν ἀνθρώπων ἐφευρέματα ταῖς Ἐκκλησίαις ἐμπολιτεύεται... Συγκέχυνται Ἐκκλησίας θεσμοί, φιλαρχία δὲ τῶν μὴ φοβουμένων τὸν Κύριον ταῖς προσπαθείαις ἐπιπηδῶσιν. Οἴχεται σεμνότης ἱερατικὴ, ἐπιλελοιπίσιν οἱ ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης τὸ ποίμνιον τοῦ Κυρίου... ἡ πονηρία ἄμετρος, οἱ λαοὶ ἀνορθέητοι, οἱ προεστῶτες ἀπαρρησίαστοι... Ἐβεβηλώθη τὰ ἅγια, φεύγουσι τοὺς ἐδκτηρίους οἴκους οἱ ὑγαίνοντες τῶν λαῶν ὡς ἀσεβείας διδασκαλεῖα, κατὰ δὲ τὰς ἐρημίαις πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Δεσπότην μετὰ στεναγμῶν καὶ δακρῶν τὰς χεῖρας αἴρουσιν... Σχεδὸν γὰρ ἀπὸ τῶν ὄρων τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τῆς Θηβαΐδος τὸ τῆς αἵρέσεως κακὸν ἐπινέμεται... Κέκμηκεν ἐνταῦθα καὶ ἀπειρήκε πρὸς τὰς συνεχεῖς προσβολὰς τῶν ἐναντίων ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ τι πλοῖον ἐν πελάγει μέσῳ ταῖς ἐπαλλήλοις πληγαῖς τῶν κυμάτων βασανιζόμενον, εἰ μὴ τις γένοιτο ταχεῖα ἐπισκοπὴ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Κυρίου»³.

1. Μ. Βασίλειος, Ἐπιστολὴ 242, 2, «τοῖς δυτικοῖς», PG 32, 900 - 901. BEΠ 55, 297.

2. Ἐδημοσιεύθησαν ἐσχάτως παρ' ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ 55 τόμῳ τῆς «Βιβλιοθήκης Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων» (BEΠ) αἱ ἐπόμεναι πέντε σχετικαὶ ἐπιστολαὶ ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς: 90 «τοῖς ἀγιωτάτοις ἀδελφοῖς καὶ ἐπισκόποις τοῖς ἐν τῇ Δύσει» (BEΠ 55, 119 - 120), 92 «πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους» (αὐτόθι σ. 121 - 124, ἀποσταλεῖσα ἴσως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας καὶ ἐτέρων 30 ὀρθοδόξων ἐπισκόπων), 242 «τοῖς δυτικοῖς» (αὐτ. σ. 296 - 297), 243 «πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους ἐπισκόπους περὶ τῆς καταστάσεως καὶ συγχύσεως τῶν Ἐκκλησιῶν» (αὐτ. σ. 297 - 300) καὶ 263 «τοῖς δυτικοῖς» (αὐτ. σ. 327 - 330). Πρβλ. γενικῶς Η. Μουτσούλα, Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἀθήναι 1979. Κ. Καλλινίκου, Συμβολαὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐρευνῆς τοῦ χρόνου συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Βασίλειου, Ἀθήναι 1979.

3. Ἐπιστολαὶ 90 καὶ 92, PG 32, 473 ἐξ., 120 ἐξ., 122 ἐξ. Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. 121. 164, 2. 242, 2. BEΠ 55, 121, 189, 297. Βλ. καὶ Ἐπιστ. 70, BEΠ 55, 103: «Ἡ Ἀνατολὴ πᾶσα σχεδὸν (λέγω δὲ Ἀνατολὴν τὰ ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρις Αἰγύπτου) μεγάλῳ χειμῶνι καὶ κλύδωνι κατασείεται, τῆς πάλαι μὲν σπαρείσης αἵρέσεως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας Ἀρείου, νῦν δὲ πρὸς τὸ ἀναίσχυντον ἀναφανείσης καὶ οἰονεὶ ρίζης πικρᾶς καρπὸν ὀλέθριον ἀναδι-

Πρὸ τῆς τοιαύτης ἀξιοθρηνητοῦ καταστάσεως καὶ («ἐλευνῆς παρατροπῆς») ἐν τῇ ᾽Ανατολικῇ ᾽Εκκλησίᾳ ἐκ τῆς διαδοθείσης ᾽Αρειανικῆς αἰρέσεως εὐρεθεὶς ὁ ἐν ἔτει 370 γενόμενος ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Βασίλειος καὶ («ἀποβλέπων πρὸς τὴν ἀναρχίαν»), τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε ἐν αὐτῇ, λόγῳ τῶν αἰρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων», καὶ μάλιστα τοῦ ᾽Αντιοχειανοῦ ἢ Μελετιανοῦ σχίσματος, ἐφοβεῖτο («μὴ εἴσω ὀλίγου χρόνου πρὸς ἄλλο τι σχῆμα παντελῶς μεθαρμοσθῆναι τὰς ᾽Εκκλησίας»)⁴. Δι' ὃ καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν συμπαραστάσιν ἐπιφανῶν ἐπισκόπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς τοῦ Μ. ᾽Αθανασίου ᾽Αλεξανδρείας, Μελετίου ᾽Αντιοχείας, Οὐαλεριανοῦ ᾽Ακνυλίας καὶ συλλογικῶς τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ᾽Ιλλυριῶν καὶ ἄλλων ἐπισκόπων⁵, ἐν οἷς καὶ τοῦ ᾽Ρώμης Δαμάσου, πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐπικρεμαμέ-

δούσης...). ᾽Επιστ. 243, 2. ΒΕΠ 55, 298 - 299 : «Διωγμὸς κατέληφεν ἡμᾶς καὶ διωγμῶν ὁ βαρύτερος. Διώκονται γὰρ ποιμένες, ἵνα διασκορπισθῶσι τὰ ποίμνια. Καὶ τὸ βαρύτερον, ὅτι οἱ μὲν κακούμενοι ἐν πληροφορίᾳ μαρτυρίου τὰ πάθη δέχονται, οἱ δὲ λαοὶ οὐκ ἐν μαρτύρων τάξει τοὺς ἀθλητὰς θεραπεύουσι διὰ τὸ χριστιανῶν ὄνομα τοῖς διώκουσι περικεῖσθαι. Ἐν ἐστὶν ἔγκλημα νῦν σφοδρῶς ἐκδικούμενον, ἢ ἀκριβῆς τήρησις τῶν πατρικῶν παραδόσεων. Διὰ τοῦτο ἀπελευνῶνται μὲν τῶν πατρίδων οἱ εὐσεβεῖς, πρὸς δὲ τὰς ἐρημίας μετακίζονται. Οὐ πολὺὰ παρὰ τοῖς κριταῖς τῆς ἀδικίας αἰδέσιμος, οὐκ ἄσκησις εὐσεβείας, οὐ πολιτεία κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ἐκ νεότητος εἰς γῆρας διανυθεῖσα. Ἀλλὰ κακοῦργος μὲν οὐδεὶς ἄνευ ἐλέγχων καταδικάζεται, ἐπίσκοποι δὲ ὑπὸ μόνης συνοφαντίας ἐάλωσαν καὶ μηδεμιᾶς ἀποδείξεως τοῖς ἐγκλήμασιν ἐπενεχθείσης ταῖς τιμωρίαις ἐκδίδονται. Τινὲς δὲ οὔτε ἔγνωσαν κατηγοροῦν, οὔτε εἶδον δικαστήρια, οὔτε ἐσυκοφαντήθησαν τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ἄωροι τῶν νυκτῶν βιαίως ἀναρπασθέντες εἰς τὴν ὑπερορίαν ἐφυγαδεύθησαν, ταῖς ἐκ τῆς ἐρημίας κακοπαθείαις παραδοθέντες εἰς θάνατον. Τὰ δὲ τούτοις ἐπόμενα γνώριμα παντί, κἂν ἡμεῖς σιωπήσωμεν· φυγαὶ πρεσβυτέρων, φυγαὶ διακόνων, παντὸς τοῦ κλήρου ληλασία. Ἀνάγκη γὰρ ἢ προσκυνῆσαι τῇ εἰκόνι ἢ τῇ πονηρᾷ φλογὶ τῶν μαστίγων παραδοθῆναι. Στεναγμὸς λαῶν, δάκρυον διηρικῆς καὶ κατ' οἴκους καὶ δημοσίᾳ, πάντων πρὸς ἀλλήλους ὄδυρομένων ἢ πάσχουσιν. Οὐδεὶς γὰρ οὕτω λίθως τὴν καρδίαν ὥστε πατὴρ στερηθεὶς πρῶτος φέρει τὴν ὄρφανίαν. Ἦχος θρηγνόντων ἐν πόλει, ἦχος ἐν ἀγροῖς, ἐν ὁδοῖς, ἐν ἐρημίαις. Μία φωνὴ ἐλευνῆ πάντων τὰ σκυθρωπὰ φθεγγόμενων. Ἐξῆρται χαρὰ καὶ εὐφροσύνη πνευματικῆ. Εἰς πένθος ἐστράφησαν ἡμῶν αἱ ἐορταί, οἴκοι προσευχῶν ἀπεκλείσθησαν, ἀργὰ τὰ θυσιαστήρια τῆς πνευματικῆς λατρείας. Οὐκέτι σύλλογοι χριστιανῶν, οὐκέτι διδασκάλων προεδρίαί, οὐ διδάγματα σωτήρια, οὐ πανηγύρεις, οὐχ ὑμνωδία νυκτεριναί, οὐ τὸ μακάριον ἐκεῖνο τῶν ψυχῶν ἀγαλλίαμα, ὃ ἐπὶ ταῖς συνάξεσι καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ταῖς ψυχαῖς ἐγγίνεται τῶν πιστευνόντων εἰς Κύριον».

4. ᾽Επιστ. 66, 1, («᾽Αθανασίῳ ἐπισκόπῳ ᾽Αλεξανδρείας»), ΒΕΠ 55, 98. Βλ. καὶ Δ. Μ π α λ ά ν ο υ. Πατρολογία, ᾽Αθήναι 1930, σ. 303.

5. Βλ. καὶ ᾽Επιστ. 89, 1, («Μελετίῳ ἐπισκόπῳ»), ΒΕΠ 55, 119 : («Ἐπεστείλαμεν πρὸς τε τοὺς ᾽Ιλλυρίους καὶ πρὸς τοὺς κατὰ τὴν ᾽Ιταλίαν καὶ Γαλλίαν ἐπισκόπους καὶ τινὰς τῶν ἰδίως πρὸς ἡμᾶς ἐπιστειλάντων»). Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς ᾽Εκκλησίας, («παρόμοια διαβήματα ἦσαν συνήθη πρὸς τοὺς «κορυφαίους» ἢ «προεστῶτας» τῶν ἀρχαίων τοπικῶν ᾽Εκκλη-

νου κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας μεγάλου κινδύνου καὶ ἀποκατάστασιν τῆς «πίστεως τῆς Νικαίας» ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς συγκλήσεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολυπληθοῦς Συνόδου ἐξ ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων. Πρὸς τοῦτο ἔγραψεν ἰδίως πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Ῥώμης, προσκαλῶν αὐτοὺς πρὸς συγκρότησιν Συνόδου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐξαίρει δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐν αὐτῇ «παρουσίας ἀδελφῶν πλειόνων, ὥστε πλήρωμα εἶναι Συνόδου τοὺς ἐπιδημοῦντας, ἵνα μὴ μόνον ἐκ τῆς τῶν ἀποστειλάντων σεμνότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ οἰκείου ἀριθμοῦ τὸ ἀξιώπιστον ἔχουσιν εἰς διόρθωσιν· οἳ καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσαν παρὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν πίστιν ἀνανεώσονται καὶ τὴν αἴρεσιν ἐκκηρύξουσι καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις τὴν εἰρήνην διαλέξονται, τοὺς τὰ αὐτὰ φρονοῦντας συνάγοντες εἰς ὁμόνοιαν», ἵνα οὕτως «ἄρτιον γένηται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ πᾶσι τοῖς μέλεσιν εἰς ὀλοκληρίαν ἐπανελθόν... καὶ τὰς ἡμετέρας αὐτῶν Ἐκκλησίας ἐπίδωμεν τὸ ἀρχαῖον καύχημα τῆς ὀρθοδοξίας ἀπολαβοῦσας»⁶. Ἐθεώρει δὲ ὁ Μ. Βασίλειος ἀναγκαιοτάτην τὴν σύγκλησιν τοιαύτης Συνόδου, διότι διέβλεπε σοβαρὸν κίνδυνον καὶ περαιτέρω ἐξαπλώσεως τῆς Ἀρειανικῆς αἵρέσεως μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. «Φοβούμεθα, ἔγραφε, μήποτε ἀδξανόμενον τὸ κακόν, ὥσπερ τις φλόξ διὰ τῆς καιομένης ὕλης βαδίζουσα, ἐπειδὴν καταναλώσῃ τὰ πλησίον, ἄψηται καὶ τῶν πόρρω. Ἐπινέμεται γὰρ τὸ κακόν τῆς αἵρέσεως, καὶ δέος ἐστὶ μὴ τὰς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καταφαγοῦσα, ἔρπη λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸ ὑγιαῖνον μέρος τῆς καθ' ἡμᾶς παροικίας. Τάχα μὲν οὖν, διὰ τὸ παρ' ἡμῖν πλεονάσαι τὴν ἁμαρτίαν, πρῶτοι περεδόθημεν εἰς κατάβρωσιν τοῖς ὠμοφάγοις ὁδοῦσι τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ· τάχα δέ, ὁ καὶ

σιῶν καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους αὐτῶν, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ μεγάλων δογματικῶν ζητημάτων, ἀναφερομένων εἰς τὴν οἰκουμενικὴν Ἐκκλησίαν. Π.χ. βλ. Ἐπιστ. 69, 1 καὶ 82, PG 32, 429 καὶ 460, BEΠ 55, 101 καὶ 114, πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, Ἐπιστ. 197, 1. PG 32, 709. BEΠ 55, 219 - 220, πρὸς τὸν Ἀμβρόσιον Μεδιολάνων κλπ. Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. 70, BEΠ 55, 103 : «Οὐδὲν καινὸν ἐπιζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς τε λοιποῖς τῶν πάλαι μακαρίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν σὺνηθες καὶ διαφερόντως ὑμῖν». Καὶ τοῦτο, διότι «ὁ Μ. Βασίλειος ἐσκέπτετο καὶ ἐνήργει συμφώνως πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν πνεῦμα καὶ πολίτευμα τῆς ἐποχῆς του καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ὅτε ἦτο ἄγνωστον τὸ παπικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας, μόνον δὲ αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι ἤσκουν τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπομένως ἀπέρριπτεν οὗτος τὴν ἄλλως ἄγνωστον τότε παπικὴν μοναρχίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, δεχόμενος τὸ ἐπισκοπικο - συνοδικὸν σύστημα, ὅπερ ἴσχυεν ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς μετέπειτα Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέχρι σήμερον». (Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Ἀθῆναι 1958, σ. 34 - 35).

6. Ἐπιστ. 92, 3. PG 32, 481. BEΠ 55, 124.

μᾶλλον ἔστιν εἰκάσαι, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τόπων ἀρξάμενον, εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο ὁ κοινὸς τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἐχθρὸς, τὰ τῆς ἀποστασίας ῥήματα, ἀπὸ τῶν αὐτῶν τόπων τὴν ἀρχὴν λαβόντα, εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδοθῆναι φιλονεικεῖ»⁷.

Τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τηλικούτων κινδύνων καὶ ἐχθρῶν περικυκλούντων αὐτήν, «ἀνάγκη παρ' ὑμῶν ἀνανεωθῆναι τὴν πίστιν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ὧν ἐλάβετε παρ' αὐτῆς ἀγαθῶν, τούτων ἐν καιρῷ παρασχέσθαι αὐτῇ τὴν ἀντίδοσιν»⁸. Διότι ὑπὸ τῆς ἐντολῆς τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος τῆς καθόλου Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς τοὺς δυτικὸς ἐπισκόπους καὶ χριστιανὸς γενικῶς, ὅπως πόρρωθεν θεῶνται ἀπαθῶς τὰ ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἀνατολῇ διαδραματιζόμενα θλιβερὰ γεγονότα εἰς βάρος τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς πίστεως καὶ τῶν στερεῶς ἐχομένων ταύτης Ὀρθοδόξων ἀνατολικῶν, καὶ οὕτως ὑποτιμῶσι τὸν μέγαν ἀπὸ τοῦ Ἀρειανισμοῦ κίνδυνον διὰ σύμπασαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τὴν καθαρότητα καὶ ἀκεραιότητα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως αὐτῆς. «Μὴ παρίδητε τὸ ἥμισυ τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τῆς πλάνης καταποθέν, μὴ ἀνάσχησθε ἀποσβεσθῆναι τὴν πίστιν, παρ' οἷς πρῶτον ἐξέλαμψεν»⁹, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω τῶν διωκομένων Ὀρθοδόξων «ἐν ἔστιν ἐγκλημα νῦν σφοδρῶς ἐκδικούμενον, ἢ ἀκριβῆς τήρησις τῶν πατρικῶν παραδόσεων... Οὐχ ὑπὲρ χρημάτων, οὐχ ὑπὲρ δόξης, οὐχ ὑπὲρ ἄλλον τινὸς τῶν προσκαίρων καταπολεμούμεθα, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ κτήματος, τοῦ πατρικοῦ θησαυροῦ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως ἐστήκαμεν ἀγωνιζόμενοι»¹⁰.

7. Ἐπιστ. 243, 3. PG 32, 908. BEΠ 55, 298 - 299.

8. Ἐπιστ. 91, PG 32, 476. BEΠ 55, 121.

9. Ἐπιστ. 92, 3. PG 32, 481. BEΠ 55, 123.

10. Ἐπιστ. 243, 2.4. PG 32, 904. 908. BEΠ 55, 298 - 299. Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ἐπανερχόμενος ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐπιστολῇ του («τοῖς δυτικοῖς»,— καὶ οὐχὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ρώμης —, ἀξιοῖ τὴν συλλογικὴν παρ' αὐτῶν καταδικὴν τῶν Ἀρειανῶν, ἀναφέρων («ὄνομαστί») τοὺς καταδικαστέους, ἤτοι Εὐστάθιον Σεβαστείας, Ἀπολινάριον Λαοδικείας, Μάρκελλον Ἀγκύρας καὶ Πανλῖνον. «Οὗτοί εἰσιν οἱ χαλεποὶ καὶ δυσφύλακτοι καὶ σπαράσσοντες ἀφειδῶς τὰ Χριστοῦ ποιμνία), καὶ ἐπομένως ἐπάναγκες «παρασχέσθαι τὴν ἐπιζητούμενην βοήθειαν ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις» ἐν Ἀνατολῇ, ἔστω καὶ δι' ἐπιστολῆς,— ἐφ' ὅσον ἡ συγκρότησις Συνόδου καθίστατο ἀνέφικτος —, «εἰς παράκλησιν μὲν τῶν θλιβομένων, διόρθωσιν δὲ τῶν συντετριμμένων». Τοὺς εἰρημένους αἰρετικὸς («ἀξιοῦμεν παρὰ τῆς ὑμετέρας ἀκριβείας πρὸς πάσας τὰς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν δημοσιεῖσθαι, ἵνα ἢ ὀρθοποδήσαντες γνησίως ὄσι σὺν ἡμῖν, ἢ μένοντες ἐπὶ τῆς διαστροφῆς ἐν ἑαυτοῖς μόνοις τὴν βλάβην ἔχωσι, μὴ δυνάμενοι ἐκ τῆς ἀφυλάκτου κοινωνίας τῆς ἰδίας νόσου μεταδίδουσι τοῖς πλησιάζουσιν. Ἀνάγκη δὲ τούτων ὄνομαστί μνησθῆναι, ἵνα καὶ αὐτοὶ γνωρίσητε τοὺς ταραχὰς παρ' ἡμῖν ἐργαζομένους καὶ ταῖς Ἐκκλη-

II

Ἐκ τῆς ἐκτεθείσης ἀνωτέρω πρωτοβουλίας τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐπισκόπου οὐχὶ μεγάλης πρωτενούσης πόλεως, πρὸς ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, περισσότερον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα τὸ γεγονός, ὅτι τὴν συμπαράστασιν καὶ συναντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως πρὸς ἐπικράτησιν καὶ ἐδραίωσιν τῆς «πίστεως τῆς Νικαίας» καὶ ὑπερνίκησιν τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ ἐπαναφορὰν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς φυγαδευθείσης ἀπ' αὐτῆς ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν εἰρήνης¹¹ ἐζήτηε ἀκριβῶς ἐκ μέρους τῶν δυτικῶν ἐπισκόπων συλλογικῶς, καὶ οὐχὶ ἐκ μέρους τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης, οὔτινος ἠγγόει, ἀπὸ συμφώνου μεθ' ὅλης τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὸ λεγόμενον πρωτεῖον ἐξουσίας καὶ μονοκρατορίας ἐπὶ συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου κυρίως ἐστηρίχθη καὶ ἡ ἀγιογραφικῶς καὶ παραδοσιακῶς ἀπαράδεκτος ὑπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας κοσμικῆ ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης καὶ τὸ ἀντιευαγγελικὸν κρατίδιον τοῦ Βατικανοῦ. Διὰ τὸν Μ. Βασίλειον ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης εἶναι ἀπλῶς ὁ «κορυφαῖος τῶν δυτικῶν» ἐπισκόπων¹², ἀλλ' ἱερατικῶς ἴσος πρὸς τοὺς συνεπισκόπους του, ὅπως ἀκριβῶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀνατολῆς «κορυφαῖοι» ἦσαν τότε ὁ Ἀλεξανδρείας¹³ καὶ ὁ Ἀντιοχείας¹⁴, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθησαν βραδύτερον καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, ἐνῶ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους χαρακτηρίζει ὡς «προστάτας τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ στύλους καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας» καὶ τῆς Ἐκκλησίας¹⁵. Οὐδέν, λοιπόν, δικαίωμα πραγματικῆς καθολικῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας ἐκέκτητο καὶ ἤσκει ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης καὶ οἱ ἄλλοι «προεστῶτες» τῶν Ἐκκλησιῶν. Αὕτη ἦτο ἡ περὶ αὐτῶν καὶ τοῦ Ῥώμης κοινὴ γνώμη καὶ πρᾶξις καὶ κανονικὴ παράδοσις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἐνῶ τὸ διοικητικὸν μοναρ-

σiais ὑμῶν φανερόν καταστήσητε. Ὁ μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν λόγος ὑποπίτς ἐστὶ τοῖς πολλοῖς, ὡς τάχα διὰ τινὰς ἰδιωτικὰς φιλονεικίας τὴν μικροψυχίαν πρὸς αὐτοὺς ἐλομένων. Ὑμεῖς δὲ ὅσον μακρὰν αὐτῶν ἀπωκισμένοι τυγχάνετε, τοσούτω πλέον παρὰ τοῖς λαοῖς τὸ ἀξιόπιστον ἔχετε, πρὸς τῷ καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ χάριν συναίρεσθαι ὑμῖν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν καταπονουμένων ἐπιμέλειαν. Ἐὰν δὲ καὶ συμφώνως πλείονες ὁμοῦ τὰ αὐτὰ δογματίσητε, δῆλον ὅτι τὸ πλῆθος τῶν δογματισάντων ἀναντίρρητον πᾶσι τὴν παραδοχὴν κατασκευάσει τοῦ δόγματος». (Ἐπιστ. 263, PG 32, 977. BEΠ 55, 328 ἐξ.).

11. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. Α', ἐκδ. β', Ἀθῆναι 1960, σ. 53 ἐξ.

12. Ἐπιστ. 239, 2. BEΠ 55, 294.

13. Ἐπιστ. 66, 69, 80, 82. BEΠ 55, 98 - 99. 101. 112. 113 - 114.

14. Ἐπιστ. 66, 2. BEΠ 55, 99.

15. Ἐπιστ. 214, 4. BEΠ 55, 253.

χικόν πρωτεῖον μετὰ τῆς ἐγκοσμίου πολιτικῆς ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης καὶ μετὰ τοῦ ἀλαθίτου αὐτοῦ ἐνόθευσαν τὴν ἀρχαιοπαράδοτον Ἐκκλησιολογίαν καὶ ἀνέτρεψαν τὸ ἐπισκοπικο - συνδικὸν δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ἤρξατο ἐνωρίτατα ἀποκρονοῦμενον τὸ παπικὸν τοῦτο πρωτεῖον ὑπὸ τῶν ἱερῶν Πατέρων, ἐν οἷς καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἡ δὲ ἀντίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη ἐντονώτερον ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, μετὰ ταῦτα δὲ πᾶσα ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία προσέλαβεν ἐν πολλοῖς ἀντιπαπικὸν χαρακτηριστῆρα.

Εἰδικώτερον περὶ τῆς ἐκδηλωθείσης πρωτοβουλίας τοῦ Μ. Βασιλείου διαπιστοῦμεν, ὅτι αἱ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης Δάμασον καὶ τοὺς ἄλλους δυτικὸς ἐπισκόπους ἐκκλήσεις αὐτοῦ πρὸς συμπαραστάσιν τῶν διωκομένων ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων συνήντησαν ἢ ἄγνοϊαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως ἢ ἀδιαφορίαν ἢ ἀναληγσίαν ἢ ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν γνωστὴν τοῖς πᾶσι «δυτικὴν ὀφρύν», κατὰ τὸν ἐπιτυχῆ χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τούτου τοῦ μεγάλου Πατρός, βεβαιοῦντος : «οἱ μὲν γὰρ ἀγνοοῦσι παντελῶς τὰ ἐνταῦθα, οἱ δὲ καὶ δοκοῦντες εἰδέναι, φιλονεικώτερον μᾶλλον ἢ ἀληθέστερον αὐτοῖς ἐξηγοῦνται»¹⁶. Μὴ συναντήσας λοιπὸν τὴν ἐπιβαλλομένην κατανόησιν καὶ συμπαραστάσιν ὁ Μ. Βασίλειος, ἐθεώρησε περιπτὸν τὸ κατ' ἐξακολούθησιν ἐπιστέλλειν αὐτοῖς, καὶ μάλιστα «ἐπιστεῖλαι τῷ κορυφαίῳ αὐτῶν» ἐπισκόπῳ Δαμάσῳ¹⁷, ἐκφράσας τὴν πικρίαν του διὰ τῶν ἐξῆς ἀξιωματικῶν : «Ἐμοὶ μὲν γὰρ τὸ τοῦ Διομήδους ἐπέρχεται λέγειν : μὴ ὄφελος λίσσεσθαι· διότι, φησὶν, ἀγῆνωρ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ. Τῷ ὄντι γὰρ θεραπευόμενα τὰ ὑπερήφανα ἦθη ἐαυτῶν ὑπεροπτικώτερα γίνεσθαι πέφικεν. Καὶ γὰρ, ἐὰν μὲν ἰλασθῆ ἡμῖν ὁ Κύριος, ποίας ἐτέρας προσθήκης δεόμεθα; Ἐὰν δὲ ἐπιμείνη ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ποία βοήθεια ἡμῖν τῆς δυτικῆς ὀφρῦος; Οἷ τὸ ἀληθὲς οὔτε ἴσασιν, οὔτε μαθεῖν ἀνέχονται· ψευδέσι δὲ ὑπονοίαις προειλημμένοι, ἐκεῖνα ποιοῦσι νῦν, ἃ πρότερον ἐπὶ Μαρκέλλῳ, πρὸς μὲν τοὺς τὴν ἀλήθειαν αὐτοῖς ἀπαγγέλλοντας φιλονεικῆσαντες, τὴν δὲ αἴρεσιν δι' ἐαυτῶν βεβαιώσαντες. Ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτός, ἄνευ τοῦ κοινοῦ σχήματος, ἐβουλόμην αὐτῶν ἐπιστεῖλαι τῷ κορυφαίῳ περὶ μὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν οὐδέν, εἰ μὴ ὅσον παραινέξασθαι, ὅτι οὔτε ἴσασιν τῶν παρ' ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν, οὔτε τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἂν μαθάνοιεν, καταδέχονται· καθόλου δὲ περὶ τοῦ μὴ

16. Ἐπιστ. 214, 2. PG 32, 785. BEΠ 55, 251.

17. Περὶ τούτου ὁ Μ. Βασίλειος παρατηρεῖ ἀλλαχού : «Εὐγνώμονι μὲν ἀνδρὶ αἰδέσιμον αὐτοῦ καὶ πολλοῦ ἀξίαν τὴν συντυχίαν (ἐνοεῖ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης), ὑψηλῷ δὲ καὶ μετεώρῳ, ἄνω που καθημένῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀκούειν τῶν χαμόθεν αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν φθεγγομένων μὴ δυναμένῳ, τί ἂν γένοιτο ὄφελος τοῖς κοινοῖς παρὰ τῆς τοιοῦτου ἀνδρὸς ὁμιλίας, ὅς ἀλλότριον ἔχει θωπείας ἀνελευθέρου τὸ ἦθος;» (Ἐπιστ. 215, PG 32, 792. BEΠ 55, 254).

δεῖν τοῖς ὑπὸ τῶν πειρασμῶν ταπεινωθεῖσιν ἐπιτίθεσθαι, μηδὲν ἀξίωμα κρίνειν ὑπερηφάνειαν, ἀμάρτημα καὶ μόνον ἀρκοῦν ἔχθραν ποιῆσαι εἰς Θεόν»¹⁸.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος, συνωδᾷ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς ἀρχεγόνου Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἀνεγνώριζε, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος, εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης πρωτεῖον ἐξουσίας καὶ διοικητικῆς δικαιοδοσίας ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, τοῦθ' ὅπερ ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδέποτε ἀνεγνώρισεν εἰς αὐτόν, ὡς ἀντικείμενον εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἱερὰν Παράδοσιν. Ἀλλ' οὕτως, αἰρομένον τοῦ διοικητικοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, αἴρεται ἅμα καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐρειδομένη κοσμικὴ ἐξουσία αὐτοῦ μετὰ τοῦ λεγομένου («κράτους») τοῦ Βατικανοῦ, τὸ ὅποιον διὰ τὸν μὴ ρωμαιοκαθολικὸν χριστιανικὸν κόσμον εἶναι ἀπαράδεκτον, ὡς δογματικῶς καὶ ἐκκλησιολογικῶς ἀσύστατον καὶ ἀνύπαρκτον. Καὶ μάρτυς περὶ τούτου εἶναι καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, ἐκ τῶν συγγραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῆς καθόλου ἐκκλησιαστικῆς δράσεως τοῦ ὁποῖου σαφῶς ἐξάγεται, ὅτι δὲν ἐδέχετο, μετὰ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὸ παπικὸν διοικητικὸν πρωτεῖον καὶ γενικῶς τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐδέχετο τὸ ἐπισκοπικὸν δημοκρατικὸν τοιοῦτον, ἀναγνωρίζων ὡς ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν μόνον τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὡς συλλογικὸν ὄργανον τοῦ ὅλου σώματος τῶν ἐπισκόπων τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ μοναδικὴν δὲ κεφαλὴν αὐτῆς αὐτὸν τὸν Χριστόν. Ἀντὶ δὲ τοῦ καθαρῶς κοσμικοῦ μοναρχικοῦ παπικοῦ συστήματος, ὅπερ ἤρξατο ἀναφαινόμενον καὶ ἐπικρατοῦν τότε ἐν τῇ διοικήσει τῆς Δυτι-

18. Ἐπιστ. 239, 2. PG 32, 893. BEΠ 55, 293 - 294. Παρὰ ταῦτα ὁ Μ. Βασίλειος, διαπιστώσας τὸ ἀδύνατον πραγματοποιήσεως τῆς ἐπιδιωχθείσης ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἄνω μεγάλης Συνόδου ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκ πολυαρίθμων ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν ἐπισκόπων, ἔπεμψε προσωπικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δάμασον, ἧς περίληψιν περιέλαβεν ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, δι' ἧς παρεκάλει ὅπως ὁ Δάμασος ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν («ἐκλεξάμενος ἄνδρας ἱκανοὺς μὲν ὁδοπορίας πόρους ὑπενεγκεῖν, ἱκανοὺς δὲ πραότητι καὶ εὐτονία ἦθους τοὺς ἐνδιαστροφους τῶν παρ' ἡμῖν νοθετῆσαι, ἐπιτηδείως δὲ καὶ οικονομικῶς κεχρημένους τῷ λόγῳ καὶ πάντα ἔχοντας μεθ' ἑαυτῶν τὰ μετὰ Ἀρμίνιον πεπραγμένα ἐπὶ λύσει τῶν κατ' ἀνάγκην ἐκεῖ γενομένων...») (Ἐπιστ. 69, BEΠ 55, 102). Πρβλ. καὶ τὴν Ἐπιστ. 70, («ἀνεπίγραφος περὶ Συνόδου»), ἧτις πιθανῶς εἶναι ἡ πρὸς τὸν Δάμασον ἐπιστολή. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν ταῖς πρὸς τοὺς δυτικούς ἐπισκόπους ἐπιστολαῖς τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καισαρείας (οὐδὲν εὐρίσκομεν τὸ ἰδίως ἀναφερόμενον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης καὶ τὸν ἐπίσκοπον αὐτῆς, οὐδὲ δικαιολογοῦνται τὰ ἐξ αὐτῶν συμπεράσματα τῶν νεωτέρων ρωμαίων ἱστορικῶν, οἵτινες ἀθαιρέτως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ταυτίζουσι τοὺς «δυτικούς ἐπισκόπους» πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν). (Α. Διαμαντοπούλου, Ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἡ Ῥώμη, εἰς «Ἐναίσιμα ἐπὶ τῇ 35 ἐπετηρίδι Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου», Ἀθῆναι 1931, σ. 42).

κῆς Ἐκκλησίας, ὡς τις ἐπιβίωσις παρηλλαγμένη τοῦ ἀρχαιοτέρου πολιτικοῦ μοναρχικοῦ συστήματος τῆς αὐτοκρατορικής Ῥώμης, ὁ ἅγιος Βασίλειος, ἐμφορούμενος τοῦ ἀρχαίου ἀγκραιφνῶς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος, ἐνέμεινε εἰς τὸ ἀποστολικῆς προελεύσεως καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπαρασαλεύτους κρατοῦν συλλογικὸν ἐπισκοπικο - συνοδικὸν σύστημα διοικήσεως, διὰ τῶν Τοπικῶν καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τοῦθ' ὅπερ οὐκ ἠβουλήθη συνίεναι ὁ ὑπὸ νεωτεριστικοῦ καὶ δὴ παποκαίσαρικοῦ πνεύματος ἐμφορούμενος ἐπίσκοπος Ῥώμης Δάμασος, ὁ προβαλὼν τὴν ἀπαράδεκτον ἀξίωσιν, ὅτι ἐν τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης ζῆ καὶ διαωνίζεται ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ὅστις ὅμως οὐδὲν προτεῖον ἐν παπικῷ πνεύματι ἤσκησεν ἐν τῇ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ¹⁹.

19. Ἀναλυτικώτερον γράφομεν ἀλλαχού περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου, ὅτι ἀνέκαθεν «κατεπολέμησαν αὐτὸ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία καὶ ἐξακολουθοῦσι καταδικάζουσαι σταθερῶς μέχρι σήμερον αὐτό, ὡς στερούμενον τῶν χαρακτήρων τοῦ ἀληθοῦς (δόγματος Θεοῦ), ἅτε μὴ ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἀποστολικῆς Παραδόσεως, οὐδὲ συγκεντροῦν τὴν *unanimis consensus Patrum* καὶ τὰ ἀληθῆ γνωρίσματα πάσης δογματικῆς ἀληθείας: *universitas, antiquitas* καὶ *consensio* τοῦ *corpus christianorum* πάντων τῶν χρόνων καὶ τόπων». (Βλ. Βικεντίου ἐκ Λειρίνου, *Common.* 2, 5. *PL* 50, 640). Δέχονται δέ, ὅτι «ἀπὸ τὰς Συνόδους ἔλαβε τὸ πρωτεῖον τῆς τάξεως ἡ παλαιὰ Ῥώμη διὰ τὴν βασιλείαν, καὶ ὄχι διὰ τὸν Πέτρον» (Σύνδος Κωνσταντινουπόλεως 1722, παρὰ Ἰω. Καρμίρη, μν. ἔ. τ. II³, σ. 915 - 916, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κανόνων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων: 3 τῆς Β', 28 τῆς Δ' καὶ 36 τῆς ΣΤ', ὡς καὶ τῆς 131 Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α'), καθ' ὅσον «οἱ θεῖοι Πατέρες, τιμῶντες τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης μόνον ὡς ἐπίσκοπον τῆς πρωτενοῦσης πόλεως τοῦ κράτους, ἀπέδωκαν αὐτῷ προεδρίας πρεσβεῖα τιμητικά, θεωρήσαντες αὐτὸν ἀπλῶς ὡς πρῶτον τῆ τάξει ἐπίσκοπον, τοῦτ' ἔστιν πρῶτον ἐν ἴσοις, ἅπερ πρεσβεῖα καὶ τῷ Κωνσταντινουπόλεως ἀπένειμαν κατόπιν, ὅτε ἡ πόλις αὕτη ἐγένετο πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους» (Σύνδος Κωνσταντινουπόλεως 1895, αὐτόθι, τ. II², σ. 1025), χωρὶς οὗτος νὰ διεκδικήσῃ πρωτεῖόν τι ἐξουσίας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ ταῦτα... ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης ἔλαβεν ἀπὸ τὰς Συνόδους καὶ τοὺς Πατέρας καὶ τοὺς εὐσεβεῖς αὐτοκράτορας (πρβλ. καὶ Πέτρον Μογίλα, Ὁμολογ. I, 84, παρὰ Ἰω. Καρμίρη, μν. ἔ., τ. II², σ. 710) — ἄρα ἀνθρωπίνῳ καὶ οὐχὶ θεῷ δικαίῳ — ἀπλοῦν πρωτεῖον τιμῆς καὶ τάξεως, ὡς πρῶτος μεταξὺ τῶν ἴσων προέδρων τῶν ἐπὶ μέρος Ἐκκλησιῶν, καθ' ὅσον βασικῶς οἱ πάπαι καὶ οἱ πατριάρχαι καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ μητροπολίται εἶναι ἀπλοὶ ἐπίσκοποι, ἱερατικῶς ἴσοι πρὸς τοὺς ἄλλους συνεπισκόπους των. Συνεπῶς οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν εἶναι («ὑπερεπίσκοπος») ἢ («ἐπίσκοπος ἐπισκόπων») ἢ («πάπας») καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ πάντες εἶναι ταπεινοὶ ἰσότημοι ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του. Τοῦτο ἰσχύει βεβαίως καὶ διὰ τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης, ὅστις δὲν δύναται νὰ εἶναι («καθολικὸς ἐπίσκοπος») καὶ («ποιμὴν ἀπάσης τῆς Ἐκκλησίας») μὲ («*plenitudo potestatis Ecclesiae*»), ἅτε κεκτημένος ὀντολογικῆν ἰσοτιμίαν μετὰ πάντων τῶν ἐπισκόπων, ὧν διεκρίθη ἀπλῶς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τάξει καὶ σειρᾷ, καταλαβὼν τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς Ἐκκλησίας κατ' «ἀρχαῖον ἔθος». Προῦδκετο ὅμως μᾶλλον περὶ ἠθικοῦ κύρους καὶ οὐχὶ περὶ δικαιοδοσιακῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἐν αὐστηρῶς νομικῇ ἐννοίᾳ,

III

Συνέπεια τῆς ἐκτροπῆς ταύτης ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις καὶ ἀλλοτριώσεις τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς παραδοσιακῆς δομῆς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ἡ τάσις αὐτῆς πρὸς ἐκκοσμίκευσιν καὶ ἐν ἄλλοις καὶ μάλιστα ἐν τῇ διατυπώσει τῆς ἀυστάτου καὶ ἀπαραδέκτου διδασκαλίας περὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα καὶ τῇ συστάσει τοῦ σκιάδου («κράτους») τοῦ Βατικανοῦ, (περιλαμβάνοντος μόνον τὴν πόλιν τοῦ Βατικανοῦ, ἣτις ὅμως δὲν ἔχει τὴν ιδιότητα κράτους «ὑπὸ τὴν παραδοσιακὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου», συμφώνως πρὸς τὴν πρώτην ἀπόφασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τοῦ παρελθόντος Αὐγούστου), ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ἀνακηρυχθέντος εἰς «κράτος» μὲ «κοσμικὸν ἄρχοντα» αὐτοῦ τὸν Πάπαν καὶ μὲ ὑπουργεῖα καὶ πρεσβείας καὶ διπλωματικὰς σχέσεις καὶ κογκροδᾶτα μετὰ πλήθους συγχρόνων κρατῶν καὶ τὰ λοιπὰ παρεπόμενα ἐνὸς ἐγκοσμίου κράτους! Ταῦτα ὅμως εἶναι ὅλως ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ πνεῦμα ἐν γένει τοῦ Ἐδαγγελίου καὶ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ «δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντος» καὶ μὴ ἔχοντος «ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ» (Ματθ. 8, 20. Λουκ. 9, 58. Β' Κορ. 8, 9) ταπεινοῦ Ἰησοῦ, τοῦ διδάξαντος ὅτι ἡ βασιλεία του «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18, 36), καὶ «οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὅς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὅς ἂν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται ὑμῶν δοῦλος» δι' ὃ καὶ ἤλεγξε τοὺς ἐπιδιώκοντας κοσμικὰ ἀξιώματα μαθητὰς του (Ματθ. 20, 25 - 27). Εἶναι προφανές, ὅτι πρὸς τὴν πνευματικὴν ταύτην βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος καὶ ἀσυμβίβαστος ἡ κοσμικὴ βασιλεία καὶ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ δῆθεν ἀντιπροσώπου του ἐπὶ τῆς γῆς ἐπισκό-

καθὼς μεταγενεστέρως παρηρμηρεύθη ἐν τῇ Λύσει. Δι' ὃ καὶ ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς «ἴσος ἐν ἴσοις τὴν ἀξίαν καὶ πρῶτος τῇ τῆς ἔδρας τάξει» καὶ κατὰ τὴν «ἀποστολικὴν ἰσοτιμίαν καὶ ἰσαδελφίαν», ὡς «ἀδελφὸς ἰσόβαθμὸς τε καὶ ἰσοβάθμιος» (Γρηγόριος Κωνσταντινουπόλεως, αὐτόθι, σ. 1009). Διὰ ταῦτα ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολὴ ἀναγνωρίζει, καὶ πάλαι καὶ νῦν, εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης μόνον τὸ ἱστορικὸν *primatus honoris* μετὰ τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτὸν αἰθεντίας ὡς *primum inter pares* ἐν τῷ σώματι τῶν ἐπισκόπων, καὶ τοῦτο *Honoris causa*, καταδικάζει δὲ τὴν βαθμιαίαν ὑπὸ τῶν Παπῶν μετατροπὴν ἐν τῇ Λύσει τοῦ *primatus honoris* εἰς *primatus potestatis* ἢ *jurisdictionis* ἐφ' ὅλων τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐπὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας, δι' οὗ μετετρέπη τὸ ἀρχαῖον ἐπισκοπικὸν - συνοδικὸν πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ μοναρχικὸν παπικὸν τοιοῦτον, ἐπελθούσης οὕτω διαφοροποιήσεως τῆς δομῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς δομῆς τῆς ἀρχεγονοῦς Ἐκκλησίας καὶ τῆς συνεχιζούσης τὸ πολίτευμα αὐτῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας». (Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ὁρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός, τ. VI, Ἐκκλησιολογικαὶ εἰσηγήσεις πρὸς τὴν Μικτὴν Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν, Ἀθῆναι 1974, σ. 47 - 48).

που Ῥώμης καὶ ὅλως ἀντιευαγγελικὸν τὸ κρατίδιον αὐτοῦ. Ὁμοίως ἢ ἐκτροπή αὕτη τοῦ Παπισμοῦ ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦτο μὲν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία («ἐστὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ») καὶ ὁ Χριστὸς («ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας») (Ἐφεσ. 1, 22 - 23. 4, 15 - 16. 5, 23. Κολ. 1, 18. 2, 18 - 19. Ῥωμ. 12, 4 ἐξ. Α' Κορ. 12, 12 ἐξ.), μέλη δὲ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας πάντες οἱ πιστοὶ μετὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν «κορυφαίων» αὐτῶν ἐν ἰσότητι πάντες²⁰, τοῦτο δὲ πρὸς τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς αὕτη μαρτυρεῖται καὶ ἐκφράζεται ὑπὸ τῶν ἱερῶν Πατέρων, ἐν οἷς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου, γράφοντος («πρὸς τοὺς Ἱταλοὺς καὶ Γάλλους ἐπισκόπους»), συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Ῥώμης, ὅτι ὁ «Χριστὸς σῶμα ἑαυτοῦ καταδεξάμενος ὀνομάσαι τὴν πᾶσαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς καθ' ἓνα ἡμῶν ἀλλήλων ἀποδείξας μέλη, ἔδωκεν ἡμῖν πᾶσιν πρὸς πάντας ἔχειν οἰκείως, κατὰ τὴν τῶν μελῶν συμφωνίαν»²¹ καὶ ἰσότητα πάντων τῶν μελῶν — ἐφ' ὅσον «πάντες τῆς αὐτῆς ἡξίονται τιμῆς» — καὶ πάντων τῶν ἱερατικῶς ἴσων πρὸς ἀλλήλους ἐπισκόπων μετὰ τῶν «κορυφαίων» καὶ τοῦ Ῥώμης, ὑπὸ μοναδικὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστόν, ἀγνοουμένον τοῦ διοικητικοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ὡς προεκτάσεως αὐτοῦ συσταθέντος κακεκτύπου («κράτους») τοῦ Βατικανοῦ²². Τὸ δὲ κατα-

20. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Εἰς τὴν Ἀνάληψιν... 2, 12. PG 52, 784. Εἰς Ἐφεσ. ὁμλ. 11, 1. PG 62, 81: «Πρόβατα καὶ ποιμένες πρὸς τὴν ἀνθρώπων εἰσὶν διάκρισιν, πρὸς δὲ τὸν Χριστόν πάντες πρόβατα· καὶ γὰρ οἱ ποιμαίνοντες καὶ οἱ ποιμαίνόμενοι ὑφ' ἐνός, τοῦ ἄνω ποιμένος, ποιμαίνονται». Πλείω περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς «σώματος Χριστοῦ» βλ. ἐν Ἰω. Καρμίρη, Δογματικῆς, τμήμα Ε', Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία. Ἀθήναι 1973, σ. 128 ἐξ.

21. Ἐπιστ. 243, 1. PG 32, 904. BEP 55, 297 - 298. Καὶ ἀλλαχοῦ γράφει, ὅτι («ἡ Ἐκκλησία σῶμά ἐστι τοῦ Κυρίου, καὶ αὐτὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας... μέλη δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ οἱ καθεὶς τῶν πεπιστευκότων ἐσμέν») (Εἰς Ψαλμ. 34, 5. PG 29, 397). Τοιοῦτοτρόπως «πάντες ἀλλήλων ἐσμέν μέλη, ἔχοντες χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα... Ἀλλὰ πάντα μὲν ὁμοῦ συμπληροῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ Πνεύματος... Καὶ ὡς μέρη δὲ ἐν ὅλῳ οἱ καθ' ἓνα ἐσμέν ἐν τῷ Πνεύματι ὅτι οἱ πάντες ἐν ἐνὶ σώματι εἰς ἐν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν») (Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος 26, 61. PG 32, 181).

22. Σχετικῆ εἶναι ἡ διδασκαλία καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καθ' ἣν «ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἢ πατριάρχης ἢ πάπας ἦσκει ἀνωτέραν ἢ ἴσην πρὸς τὴν ὑπάτην τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐξουσίαν ἐν αὐτῇ ἢ κατεῖχε πρωτεῖον ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων καὶ ἐπὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἀκριβῶς καὶ μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων οὐδεὶς κατεῖχε πρωτεῖον ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὐδεὶς ἦτο ἀρχηγὸς καὶ κυβερνήτης τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας ἢ τῶν Ἀποστόλων, ἀλλ' ἐβασίλευεν ἰσότης καὶ «ἐδουλοῦντο καὶ ἄλλοις» μεταξὺ αὐτῶν, καὶ πάντες ἦσαν «ὄψηλοι καὶ τῆς ἐκλογῆς ἄξιοι». Ἡ

πληκτικώτερον εἶναι ὅτι σήμερον οὐ μόνον πάντες οἱ μὴ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἱκανοὶ μεγάλοι σύγχρονοι ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, πιστοὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀρχαιοπαράδοτον πατερικὴν Παράδοσιν, βάλλουσι κατὰ τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθήτου καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα, ἀπαλλάσσοντες οὕτως ἡμᾶς τῆς ὑποχρέωσεως ὅπως συνεχίσωμεν ἐνταῦθα τὴν ἀναίρεσιν τῶν καινῶν τούτων παπικῶν δογμάτων καὶ ἐκκλησιαστικο - πολιτικῶν διοικητικῶν συστημάτων, ἅτινα εἶναι ξένα πρὸς τὰ ὀρθόδοξα δόγματα καὶ τοὺς ἱεροὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας²³.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω ἢ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἡμῶν, ἐν πιστότητι πρὸς τὴν μακροαίωνα Ὁρθόδοξον Παράδοσιν αὐτῆς, ἀπορρίπτει καὶ νῦν τὸ κυριαρχικὸν παπικὸν πρωτεῖον καὶ τὸ πολιτικο-θρησκευτικὸν («κράτος») τοῦ Βατικανοῦ καὶ πᾶσαν διπλωματικὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, ὅπως ἔπραξε καὶ κατὰ πάσας τὰς προηγηθείσας ὁμοίας ἀποπείρας τοῦ Βατικανοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1910, 1931, 1936, 1947, 1956, 1957 καὶ 1976, ἐν συμφωνίᾳ δὲ πάντοτε μετὰ τῶν ἐκάστοτε Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων. Ἄλλως τε ἡ ἀρνητικὴ αὕτη στάσις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐπιβάλλεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ὑπηκόων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους εἶναι ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ καὶ μέλη τῆς συνυφασμένης μετ' αὐτοῦ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τοῦναντίον οἱ ἐν Ἑλλάδι ρωμαιοκαθολικοὶ ἀριθμοῦνται εἰς ὀλιγίστας μόλις χιλιάδας, διακονούμενοι ὑπὸ κανονικῶν ρωμαιοκαθολικῶν κληρικῶν καὶ μὴ ἔχοντες ἄρα ἀνάγκην ἰδιαιτέρων διπλωματικῶν ρουτυπῶν ἢ δελεγάτων τοῦ Πάπα καὶ κογκορδάτων ἢ τῶν ἀπαραδέκτων ἐν Ἑλλάδι οὐνιτῶν κληρικῶν. Τούτων πάντων ἔνεκεν δεδικαιολογημένως καὶ ἡ ἀγροηθεῖσα, ἀλλ' ὅμως μόνη ἀρμοδία ἐπὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς θέματος, Διαρκῆς Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, αἰφνιδιασθεῖσα ἐκ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀνανεομένης, δυστυχῶς, ὑπὸ τῶν νῦν ὑπευθύνων κυβερνητικῶν παραγόντων Παλαιολογείου πολιτικῆς τοῦ φθίνοντος Βυζαντίου ἔναντι τοῦ Παπισμοῦ, δι' ἀνακοινωθέντος αὐτῆς τῆς 5ης παρελθόντος Ἰουλίου («ἐξέφρασε τὴν βαθυτάτην αὐτῆς ἀνησυχίαν διὰ τὸ τετελεσμένον γεγονός τῆς ἀνταλλαγῆς πρεσβειῶν μεταξὺ Ἑλληνι-

ισότης δὲ αὕτη καὶ τάξις καὶ εὐκοσμία καὶ ἀνταπόκρισις εἰς τὴν ὑψηλὴν καὶ θείαν κλῆσιν, αἱ βασιλεύουσαι μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων, ἐβασίλευον καὶ μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ μεταξὺ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῆς, τῆς ἰδέας περὶ πρωτείου ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης οὐσης ἀγνώστου εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχαίους Πατέρας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μόνον ὡς κατασκευάσματος μεταγενεστέρου τῆς Ῥώμης δυναμένης νὰ χαρακτηρισθῇ. . .) (Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀθῆναι 1960, σ. 40 ἐξ.).

23. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 589 ἐξ.

κοῦ Κράτους καὶ Βατικανοῦ καὶ κατεδίκασεν ὁμοφώνως πᾶσαν σκέψιν ἢ πρόθεσιν πρὸς σόναφιν κογκορδάτου μεταξὺ αὐτῶν, καθ' ὅσον ἡ ἀναγνώρισις τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας ὡς κράτους μὲ κοσμικὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐξουσίαν εἶναι θεολογικῶς καὶ ἐκκλησιολογικῶς ἀπαράδεκτος»²⁴.

Αὐτονόητον ὅμως ὅτι οὕτω δὲν ἔκλεισε βεβαίως τὸ ἀνακῶφαν μέγα τοῦτο θέμα, (καὶ μάλιστα ἐν παραμοναῖς τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν!), ἀλλὰ παραμένει ἀνοιχτὸν καὶ φλέγον, μέχρις ὅτου ἡ μείζων Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἡ ἀνωτάτη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Κράτει ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δογματικῆς καὶ κανονικῆς διδασκαλίας καὶ πράξεως τῆς κατ' ἀνατολὰς Ὁρθοδοξίας, στοιχοῦσα καθηκόντως τῇ μακροαίονι Ἐκκλησιαστικῇ Παραδόσει, φορεὺς καὶ μάρτυς ἀθθεντικὸς τῆς ὁποίας ἐγένετο καὶ ὁ τιμώμενος σήμερον μέγας ὄντως ἱεράρχης καὶ θεολόγος καὶ («κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὀνομαστός Βασίλειος») ²⁵.

24. («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια») 4 (1979) φύλ. 67, σ. 1. Μὴ δ' εἶπη τις ἐπιστάμενος, ὅτι πρόκειται περὶ διακρατικῆς καὶ οὐχὶ διεκκλησιαστικῆς συμφωνίας, διότι ὁ «ἄρχων τοῦ Βατικανοῦ» εἶναι ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας ἐνεργεῖ πάντοτε, δι' ὃν λόγον, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἰδίων αὐτοῦ θεολόγων, οἱ ἀποστελλόμενοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ διάφορα κράτη («ρύντσιοι καὶ ἀποστολικοὶ δελεγάτοι εἶναι ἀπεσταλμένοι ὄχι τοῦ κράτους τῆς πόλεως τοῦ Βατικανοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πάπα ὡς ὑπερτάτου ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας... Εἶναι οἱ συνεργάτες πὸν χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ἀποστολῆς πὸν τοῦ ἐμπιστεύτηκε ὁ ὑπέρτατος ποιμὴν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας»). Τονίζεται δὲ ὅτι ὁ Πάπας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ στέλλῃ ἀντιπροσώπους του εἰς ὅλας τὰς χώρας, διότι εἶναι ὁ «οἰκουμενικὸς ποιμὴν, διδάσκαλος τῆς ἀληθείας καὶ κεντρικὸν σημεῖον ἐνότητος» ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ τὸ δικαίωμα αὐτὸ τὸ ἀντλεῖ «ὡς φυσικὴ ἰδιότης ἐπ' ὀνόματι τοῦ πρωτείου, πὸν ἐξασκεῖ θείῳ δικαίῳ ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας». (Ἄρθρον δημοσιευθὲν εἰς τὰ περιοδικὰ τῶν Ἱησουϊτῶν «Civiltà Cattolica» 6.5.1972, σ. 268 ἐξ.: «Validità della diplomazia pontificia», καὶ «Σύγχρονα θέματα» 1979, σ. 215 ἐξ., ὡς καὶ εἰς τὴν «Καθολικὴν» (1979), ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ σημασία καὶ τὸ κῶρος τῆς διπλωματίας τῆς ἁγίας Ἐδρας»). Βλ. καὶ Μητροπολίτου Περιαιῶς Καλλινίκου, «Ποῖος ὁ σκοπὸς τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων;», ἄρθρον εἰς τὴν «Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν» 4 (1979) φύλ. 74, σ. 1).

25. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον Μακρίνης, PG 46, 973.